

WYŻSZA SZKOŁA GOSPODARKI EUROREGIONALNEJ
IM. ALCIDE DE GASPERI W JÓZEFOWE

FILOZOFICZNE ASPEKTY BEZPIECZEŃSTWA

Witold Pokruszyński

Józefów 2011

RECENZJA

Prof. dr hab. Tadeusz Jemiolo

Prof. dr hab. Jerzy Gotowała

KOMITET WYDAWNICZY

Magdalena Sitek

Sylwia Ćmiel

ISBN 978-83-62753-13-0

© Copyright by Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej
im. Alcide De Gasperi w Józefowie, Józefów 2011

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej publikacji bez zgody wydawcy zabronione. Teksty dostępne na stronie <http://www.wsge.edu.pl/pl/biblioteka-i-wydawnictwo.html>

ADRES REDAKCJI

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej

im. Alcide De Gasperi w Józefowie

05-410 Józefów, ul. Sienkiewicza 2

tel./fax +48 022 789 19 03

wydawnictwo@wsge.edu.pl

www.wsge.edu.pl

SKŁAD, ŁAMANIE, PROJEKT OKŁADKI

Miłosz Ukleja

DRUK I OPRAWA

P.H.U. Multikram

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
1. POJĘCIE, STRUKTURA I FUNKCJE FILOZOFII BEZPIECZEŃSTWA	9
1.1 WSPÓŁCZESNE POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA	10
1.2 BEZPIECZEŃSTWO JAKO NAJWYŻSZA WARTOŚĆ LUDZKOŚCI	12
1.3 MIEJSCE BEZPIECZEŃSTWA WŚRÓD WARTOŚCI UNIWERSALNYCH.....	13
1.4 FILOZOFICZNA DEFINICJA BEZPIECZEŃSTWA	14
1.5 WSPÓŁCZESNE FUNKCJE FILOZOFII BEZPIECZEŃSTWA	15
2. BEZPIECZEŃSTWO WEDŁUG FILOZOFÓW STAROŻYTNYCH	17
2.1 POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA W POGŁĄDACH FILOZOFÓW STAROŻYTNYCH.....	17
2.2 FILOZOFICZNE MYŚLI HERAKLITA Z EFEZU I HIPPIASZA Z ELIDY	17
2.3 FILOZOFICZNE MYŚLI PLATONA	18
2.4 EUDAJMONIA A BEZPIECZEŃSTWO W MYŚLI ARYSTOTELESA	20
2.5 FILOZOFICZNE MYŚLI ŚW. AURELIUSZA AUGUSTYNA (354-430).....	21
3. FILOZOFIA BEZPIECZEŃSTWA W OKRESIE ŚREDNIOWIECZA	23
3.1 FILOZOFIA BEZPIECZEŃSTWA ŚW. TOMASZA Z AKWINU	23
3.2 TOMIZM A KONCEPCJA BEZPIECZEŃSTWA ŚREDNIOWIECZNEJ EUROPY	25
3.3 ZNACZENIE ŚREDNIOWIECZNEJ FILOZOFII DLA DZIEJÓW EUROPY I ŚWIATA..	26
3.4 POLSCY FILOZOFOWIE ŚREDNIOWIECZA O BEZPIECZEŃSTWIE.....	29
4. ANTROPOLOGIA FILOZOFICZNA A BEZPIECZEŃSTWO W OKRESIE FILOZOFII NOWOŻYTNEJ	31
4.1 HISTORYCZNE I UNIWERSALNE WARTOŚCI BEZPIECZEŃSTWA RENESANSU.....	31
4.2 BEZPIECZEŃSTWO W FILOZOFII OŚWIECENIA BRYTYJSKIEGO	32
4.3 BEZPIECZEŃSTWO W FILOZOFII OŚWIECENIA FRANCUSKIEGO.....	35
4.4 BEZPIECZEŃSTWO W FILOZOFII OŚWIECENIA POLSKIEGO	37
5. MIEJSCE FILOZOFII BEZPIECZEŃSTWA WE WSPÓŁCZESNYCH POGŁĄDACH FILOZOFICZNYCH I SPOŁECZNYCH	41
5.1 GŁÓWNE NURTY, KIERUNKI I PROBLEMY FILOZOFII WSPÓŁCZESNEJ.....	41
5.1.1 PACYFIZM JAKO IDEOLOGIA W SPRAWIE BEZPIECZEŃSTWA.....	43
5.2 BEZPIECZEŃSTWO, WOJNA I POKÓJ W FILOZOFII WSPÓŁCZESNEJ	44
5.3 FILOZOFIA SYSTEMÓW TOTALITARNYCH I DEMOKRATYCZNYCH.....	46

5.4 INTERWENCJE MILITARNE W BEZPIECZEŃSTWIE WSPÓŁCZESNYM	49
6. FILOZOFIA BEZPIECZEŃSTWA PERSONALNEGO I STRUKTURALNEGO WOBEC ZAGROŻEŃ XXI WIEKU	53
6.1 CZŁOWIEK WOBEC WSPÓŁCZESNYCH ZAGROŻEŃ	53
6.2 GŁÓWNE PROBLEMY FILOZOFICZNE BEZPIECZEŃSTWA PERSONALNEGO.....	55
6.3 GŁÓWNE PROBLEMY FILOZOFICZNE BEZPIECZEŃSTWA STRUKTURALNEGO...	58
6.4 WYBRANE GŁÓWNE IDEE WSPÓŁCZESNEGO BEZPIECZEŃSTWA.....	64
6.4.1 WALKA O TRWAŁY I SPRAWIEDLIWY POKÓJ	64
6.4.2 PORZĄDEK SPOŁECZNY I MIĘDZYNARODOWY.....	64
6.4.3 ROZBROJENIE W WALCE O POKÓJ I BEZPIECZEŃSTWO	65
6.4.5 PRAWA CZŁOWIEKA	66
6.4.6 ŻYCIE W ŚWIECIE GLOBALNYM.....	67
ZAKOŃCZENIE	69
ZAŁĄCZNIK (PYTANIA KONTROLNE)	70
BIBLIOGRAFIA	73

**POWOŁANIEM FILOZOFII JEST
ROZJAŚNIAĆ SAMO ISTNIENIE.
PAUL RICOEUR**

WSTĘP

Długorozmyślałem jak podejść do problemów **filozofii bezpieczeństwa**, aby spełnić obowiązek wobec studentów WSGE w Józefowie, studiujących na kierunku bezpieczeństwo i nie tylko. Tym bardziej, że nikt ze studiujących na tym kierunku nie przeszedł kursu podstawowego z filozofii.

Istniejąca literatura przedmiotu, pisana przez znanych i szanowanych w Polsce autorów – filozofów, bez względu na jej naukowy charakter, nie może stanowić podstawy do zgłębienia wiedzy i opanowania przedmiotu na wymaganym poziomie z zakresu **filozofii bezpieczeństwa**. Te zwarte obszerne publikacje (monografie), owszem, mogą być wskazane lub zalecane studentom uniwersytetów o kierunku filozoficznym lub pokrewnym, na przykład socjologicznym, psychologicznym, lecz nie na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne.

Autor, znając potrzeby studenta kierunku „bezpieczeństwo wewnętrzne” i program narzucony mu przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego z zakresu filozofii bezpieczeństwa, postanowił napisać zwarty materiał w postaci wykładów, w których są zawarte podstawowe kwestie filozofii, mające bezpośredni związek z bezpieczeństwem jednostki, państwa, sojuszu.

W tym miejscu muszę mocno podkreślić, że istnieją dwa podstawowe sposoby prezentacji filozoficznych kwestii. Niektórzy uważają, że najlepszą drogą do filozofii jest poznanie jej historii i dociekanie na tej podstawie do rzeczywistości, do prawdy. Inni preferują systematyczne rozważanie istniejącego problemu i dochodzenie do jego istoty, jądra. W moim przekonaniu, najlepszą drogą do filozofii bezpieczeństwa jest łączenie historii z problemami współczesności, człowieka i jego wartości, albowiem najwyższą wartością człowieka w XXI wieku jest **bezpieczeństwo**.

Ponadto, filozofia bezpieczeństwa jest czymś więcej niż teoria bezpieczeństwa. To filozofia przygotowuje nas do możliwych odpowiedzi na podstawowe pytania, jakie nas dręczą i drogach do nich prowadzących.

To ona musi nam dać odpowiedź, dlaczego tak jest, gdzie leży przyczyna i jak kształtować bezpieczną przyszłość jednostki i społeczeństwa.

Filozofia jest nie kończącym się procesem wglądu w rzeczywistość

z coraz to nowych perspektyw i coraz głębszym jej rozumieniem. W filozofii – pisze wybitny myśliciel polski ks. prof. Józef Tischner – nie chodzi o to, by wiedzieć, jak inni postrzegają problemy, ale o to, by samemu stawiać problemy i szukać odpowiedzialnych rozstrzygnięć.¹ Ta krótka wypowiedź filozofa ma niewątpliwie przełożenie na filozofię bezpieczeństwa w trzecim tysiącleciu, w wieku nowych wyzwań i zagrożeń.

Celem mojego opracowania jest wprowadzenie w świat filozofii Studenta – czytelnika, który do tej pory nie miał możliwości przejścia kursu filozofii ogólnej, z podstawowymi zagadnieniami filozofii bezpieczeństwa, w poszukiwaniu zwyczajnej mądrości.

Ponadto, Student będzie mógł znaleźć odpowiedź na podstawowe pytania go nurtujące, jak zdobyć umiejętności samodzielnego stawiania problemów i szukania dróg odpowiedzialnych rozstrzygnięć. W tym zakresie mogą być pomocne ćwiczenia problemowe, przygotowywane przez wykładowcę w toku studiów.

Niniejsze opracowanie zawiera sześć rozdziałów, a każdy z nich ujmuje jeden podstawowy całościowy problem, będący przedmiotem wykładu w odpowiedniej chronologii.

Jeśli ten cel będzie spełniony w czasie realizacji programu (podczas zajęć i samokształcenia), satysfakcja dla autora będzie niewątpliwie pełna.

Autor

¹ J. Tischner, Wstęp, w: A. Diemer, Kurs elementarny filozofii – Antropologia filozoficzna, tłum. P. Taranczewski, Kraków 1981.

1. POJĘCIE, STRUKTURA I FUNKCJE FILOZOFII BEZPIECZEŃSTWA

Filozofia, podobnie jak większość wykładanych dzisiaj na uniwersytetach nauk, które wszystkie były kiedyś gałęziami tej właśnie uniwersalnej nauki, jak chociażby fizyka, socjologia, czy ekonomia. W ciągu wielu stuleci swojego rozwoju różnicowała się coraz bardziej. Powstawały nowe kierunki i nurty myślenia. Dlatego nie jest łatwo debiutantowi filozofii orientować się w prawdziwej gęstwinie filozoficznych szkół i kierunków powstałych na przestrzeni wieków.

Dziś całość dyscyplin filozoficznych dopełnia filozofia państwa i prawa, filozofia polityki, filozofia społeczna, filozofia kultury, filozofia estetyki i wreszcie **filozofia bezpieczeństwa**. Ta ostatnia filozofia będzie w dalszej części naszych rozważań – przedmiotem podstawowym w wielu aspektach.

Koncepcja filozofii bezpieczeństwa jako filozofii szczególowej zrodziła się z prób przewycięzania polemologii (filozofii wojny) i irenologii (filozofii pokoju), wobec wyzwania, jakie pojawiły się w dwóch ostatnich dekadach XX wieku. Jej przedmiotem badań jest bezpieczeństwo identyfikowane z formą istnienia, będące dla każdego człowieka dobrem. Co więcej, dla ludzi współczesnych pełni ono rolę swoistego substytutu szczęścia.

Obecnie istniejądwie zasadnicze koncepcje filozofii, tj. **materializm** – uwzględnia tylko materię i druga **spirytualizm** – uwzględniający tylko ducha. Dziś żyjemy w świecie materii i ducha. Co do współczesności, zawartej to zarówno **tomizm** (myśl św. Tomasza z Akwinu), jak i koncepcje pokartezjańskie (materializm, spirytualizm) obecne są w naszej współczesności. Jest jeszcze filozofia analityczna, która stanowi drugi wielki prąd filozofii współczesnej. Jej korzenie sięgają dziewiętnastowiecznego pozytywizmu, a centrami były Wiedeń i Cambridge.

Zanim podejmiemy filozoficzne kwestie i problemy bezpieczeństwa, spróbujmy wstępnie przybliżyć sobie istotę filozofii, jej główny sens. Możemy to uczynić w dwojaki sposób, tj. na drodze dłuższej albo idąc na skróty. My, do naszych potrzeb, spełniając jednocześnie powinność programową, uczynimy idąc na skróty, rozpoczynając od pochodzenia słowa „filozofia” i pojęcia filozofii bezpieczeństwa. Najprościej można powiedzieć, że **filozofia jest medytacją o ważnych sprawach**. A jeśli tak, to każdy z nas kiedyś jakoś filozofuje nie będąc tego świadom. Tak najogólniej można postrzegać filozofię w aspekcie etymologicznym. A jak należy postrzegać i interpretować filozofię bezpieczeństwa – czytelnik będzie

mógł znaleźć w kolejnych rozdziałach i podrozdziałach.

1.1 WSPÓŁCZESNE POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA

Przechodząc do definiowania współczesnego bezpieczeństwa, należy stwierdzić, że są pewne trudności wynikające z faktu, iż bezpieczeństwo jest zjawiskiem obejmującym kilka dyscyplin i specjalności naukowych. Obecnie można spotkać w literaturze przedmiotu co najmniej kilkanaście definicyj tego samego pojęcia. Każda z nich wskazuje, że bezpieczeństwo, podobnie jak pokój, nie jest stanem danym raz na zawsze. Definicje słownikowe najczęściej określają bezpieczeństwo jako stan państwa lub grupy państw, zdolny do przeciwstawienia się zagrożeniom wywołanym przez człowieka lub naturę, tj. w sytuacji kryzysowej. W opracowaniach z zakresu nauk społecznych możemy spotkać pojęcie bezpieczeństwa jako zdolność przetrwania, niezależność, tożsamość, możliwość rozwoju. W filozofii bezpieczeństwa należy widzieć występowanie negatywnie dwóch wartościowanych zjawisk, po pierwsze – wyzwania, po drugie – zagrożenia. Wyzwania generują nowe sytuacje, w których występują niezbywalne potrzeby i odpowiednio do nich stosowne działania państwa lub grupy państw w celu osiągnięcia określonego stanu bezpieczeństwa.

Stąd w badaniach bezpieczeństwa, w różnym wymiarze, należy wyraźnie wyróżniać wyzwania i zagrożenia, bowiem tylko takie podejście może doprowadzić do obiektywnej oceny zjawiska bezpieczeństwa.

Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa zakłada jego szerokie spektrum, daleko wykraczające poza strefę militarną. Stąd, bezpieczeństwo może być rozpatrywane aż w trzech wymiarach: *podmiotowym, przedmiotowym i przyszłościowym*.

W wymiarze *podmiotowym* można wyróżnić bezpieczeństwo narodowe (państwa) i międzynarodowe w obszarze regionalnym bądź globalnym.

W wymiarze *przedmiotowym* zaś oznacza tworzenie warunków do zachowania własnej tożsamości i aktywności oraz autonomii w środowisku międzynarodowym.

W wymiarze *przyszłościowym* oznacza tworzenie systemu (systemów) bezpieczeństwa wobec wyzwań i zagrożeń w XXI wieku w mikro i makro skali, tj. na obszarze jednego państwa i grupy państw (sojuszu), uwzględniając dynamizm i zmienność uwarunkowań bezpieczeństwa.

Rozróżniamy także trzy znaczenia bezpieczeństwa. Pierwszym jest powszechnie uznawane określenie go, jako stan spokoju, pewności, wolności od zagrożeń a także strachu. Drugim znaczeniem jest proces, w którym

stan bezpieczeństwa i jego organizacja podlegają permanentnym, dynamicznym zmianom stosownie do naturalnych oddziaływań i uwarunkowań. Innymi słowy, bezpieczeństwo oznacza ciągłą działalność człowieka, społeczności lokalnych, państw i organizacji międzynarodowych w tworzeniu pożądanego stanu bezpieczeństwa. Trzecie znaczenie to rozumienie bezpieczeństwa jako naczelnej potrzeby i wartości człowieka oraz jego istnienia.²

Można, idąc na skróty powiedzieć, iż podstawowymi składnikami bezpieczeństwa są gwarancje nienaruszalności podmiotu i swoboda jego rozwoju. To oznacza, że bezpieczeństwo obejmuje zespolenie dwóch składników, a mianowicie: zapewnienie przetrwania i swobody rozwoju podmiotu (państwa). To nie są dwa równorzędne składniki w systemie bezpieczeństwa. Zapewnienie przetrwania podmiotu stanowi podstawę bezpieczeństwa, dając możliwość fizycznego trwania. Natomiast w pojęciu swobody rozwoju mieszczą się warunki ochrony wartości interesów danego podmiotu w szeroko rozumianym postępie cywilizacyjnym.

Współczesne pojęcie bezpieczeństwa w całokształcie systemu pojęć z kryteriami włącznie, zajmuje pierwszorzędną pozycję w losach człowieka, społeczności lokalnych i narodów (państw). Natomiast sformułowanie jednoznacznej definicji bezpieczeństwa z punktu widzenia filozoficznego nie jest łatwe, ponieważ niemal każdy z autorów definiuje inaczej, choć istota zjawiska jest taka sama. A to oznacza, że możliwości zdefiniowania jest wiele. Na przykład Janusz Świniarski twierdzi, że *bezpieczeństwo to stan, który zapewnia człowiekowi warunki samorealizacji. Bezpieczeństwo to stan, w którym jednostki, grupy społeczne, organizacja państwa nie odczuwa zagrożenia swego istnienia, a także podstawowych swych interesów. Bezpieczeństwo to stan, w którym istnieją formalne, instytucjonalne i praktyczne gwarancje ochrony tego, co stanowi istotę pełnej samorealizacji.*³ Według Jana Szmyda *bezpieczeństwo wiąże się z poczuciem stabilności i trwałości określonego stanu rzeczy, odczuciem braku zagrożenia wewnętrznego i zewnętrznego, a nadto także z doznawaniem pewności i spokoju w codziennym bytowaniu, ufności i zaufaniu do przyszłości.*⁴

Osobiście uważam, że uwzględniając aspekty filozoficzne, aksjologiczne i etyczne, można zdefiniować bezpieczeństwo jako **stan i proces trwania, przetrwania i rozwoju każdej formy bytu**. Wszystkie zatem sytuacje,

2 W. Pokruszyński, Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa. WSGE Józefów 2010, s. 9.

3 J. Świniarski, Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa. Warszawa 1999, s.13.

4 J. Szmyd, Bezpieczeństwo jako wartość. Refleksja aksjologiczna i etyczna. Wyd. PSB Kraków 2000, s. 46.

które nie sprzyjają tym trzem elementom, należy uznać za zagrożenia bezpieczeństwa. Cechą bezpieczeństwa jest optymizm i ufność, to one dają nam przekonanie, że będziemy nadal mogli cieszyć się naszymi dobrami i szczęściem.

Wskazana wyżej ranga bezpieczeństwa w systemie wartości i jej użyteczne znaczenie, skłaniać powinna do refleksji, iż jest ono konieczne, że nie można go zastąpić jakimś innym stanem lub procesem, że jest również potrzebą o uniwersalnym człowieczym wymiarze. Powyższe rozważania na granicy filozofii, nie powinny pozostawać w sferze enuncjacji teoretycznych, lecz znaleźć powinny praktyczne zastosowanie w życiu jednostkowym, narodowym (państwowym) i wymiarze międzynarodowym (globalnym). Taka potrzeba jest konieczna, ponieważ bezpieczeństwo jest zjawiskiem dynamicznym i taki sam charakter mają współczesne zagrożenia.

1.2 BEZPIECZEŃSTWO JAKO NAJWYŻSZA WARTOŚĆ LUDZKOŚCI

Jedną z klasycznych dyscyplin filozoficznych jest *aksjologia*, czyli filozofia wartości (aksis znaczy po grecku, „godny”, „cenny”). Mówimy też: teoria wartości. Tych trzech wyrażen często używa się synonimicznie. Niektórzy myśliciele stawiają wręcz znak równości między filozofią a aksjologią, każda nauka bowiem, ich zdaniem, bada to, co już jest, a abstrahuje od wartości, filozofia natomiast ma się zajmować tym, co ma być.

Aksjologia stawia pytania: jakie rodzaje wartości istnieją? W jaki sposób są uhierarchizowane? Jaki im przysługuje sposób istnienia: subiektywny czy obiektywny?, absolutny?, relatywny? Na jakich drogach poznajemy wartości? Rzecz zrozumiała, nie są to jedyne pytania filozofii wartości. Jest ich znacznie więcej.

W aksjologii jako ogólnej teorii wartości wyróżniamy dwie dyscypliny, zajmujące się pewnymi rodzajami wartości, tj. etyka i historia filozofii. Etyka analizuje wartości etyczne (dobro lub zło), etyczne decyzje, czyny i postawy (sprawiedliwość, odwagę, współczucie). Zasadniczy kształt myśli etycznej nadali trzej filozofowie: Arystoteles, Kant i Scheler. Do tej grupy można zaliczyć znanych polskich myślicieli takich jak: Twardowski, Tatarkiewicz, Kotarbiński, Wojtyła i inni.

Odrębnego omówienia wymaga, w moim przekonaniu historia filozofii, która odgrywa ważną rolę w zgłębianiu problematyki filozoficznej bezpieczeństwa. Badania można prowadzić z powodzeniem w naukach ścisłych bez znajomości historii tych nauk. Nie jest to możliwe w filozofii. Ta dziedzina wymaga historii, ponieważ jest ona wstępem do filozo-

fii w każdej dziedzinie. Doświadczenie wskazuje, że podczas dwudziestu pięciu wieków żaden samouk, żaden człowiek nie znający dzieła swoich poprzedników nie był zdolny do wniesienia jakiegos cennego wkładu w rozwój filozofii. Bez znajomości historii bezpieczeństwa nie jest możliwe budowanie filozofii bezpieczeństwa w obecnej rzeczywistości. A wracając do pojęcia wartości odnoszącej się do bezpieczeństwa należy obiektywnie stwierdzić, że jest ono teraz i w przyszłości *najwyższą wartością ludzkości w XXI wieku*.

1.3 MIEJSCE BEZPIECZEŃSTWA WŚRÓD WARTOŚCI UNIWERSALNYCH

Na początek wyjaśnijmy sobie co oznacza wartość uniwersalna, a dopiero w drugiej kolejności będziemy próbować szukania miejsca dla bezpieczeństwa w aspekcie filozoficznym.

Filozofia jest nauką uniwersalną, bada bowiem całość rzeczywistości, a nie jej wybrany aspekt pod jakimś kątem widzenia za pomocą określonej metody. Przedmiotem filozoficznych badań jest całość tego, co filozofujcy spotyka, a zatem to, co jest na zewnątrz niego, a także i w nim samym. To stwierdzenie można odnieść do badania filozofii bezpieczeństwa za pomocą już istniejących metod, dochodząc do fundamentu tego, co empiryczne. Dlatego można spotkać też takie stwierdzenie: ***bezpieczeństwo jest fundamentem wszystkiego co czynimy***. Te słowa wypowiedział Henry Kissinger, jako doradca prezydenta Stanów Zjednoczonych do spraw bezpieczeństwa, przemawiając w Londyńskim Międzynarodowym Instytucie Studiów Strategicznych.

Po tym krótkim wprowadzeniu do filozofii jako nauki uniwersalnej, dokonajmy próby znalezienia miejscadla bezpieczeństwa w sferze wartości uniwersalnej. I znowu dochodzimy do punktu wyjścia, czyli do określenia znaczenia wartości, tylko już do wartości uniwersalnej. Czym jest wartość uniwersalna? Otóż, najprościej można przyjąć, bez większego błędu, że jest to *wartość bezwzględna*, wyraża wartość osoby, dzieła lub rzeczy, zjawiska. W naszym przypadku dotyczy ***bezpieczeństwa***, jako wartości ***bezwzględnej i nieprzemijającej***.

Odpowiadając na pytanie: jakie miejsce zajmuje bezpieczeństwo wśród wartości uniwersalnych, możemy dać odpowiedź twierdzącą – ***centralne***. Na takie twierdzenie składa się wiele argumentów przytaczanych już wcześniej, a ponadto bezpieczeństwo oznacza wszystko to, co cenne i ma sens w życiu człowieka. Przecież każdy z nas, obojętnie jakie miejsce zajmuje

w społeczeństwie, pragnie być bezpiecznym wszędzie tam, gdzie się znajduje i w każdym czasie. Czyli człowiek, jako jednostka społeczna zajmuje miejsce centralne i jest wartością absolutną wśród innych wartości uniwersalnych. Uważam, że tak należałoby traktować miejsce bezpieczeństwa wśród wartości uniwersalnych w ujęciu filozoficznym i aksjologicznym.

1.4 FILOZOFICZNA DEFINICJA BEZPIECZEŃSTWA

Zawsze kiedy przystępuję do wyznaczenia lub określenia treści jakiegoś pojęcia, sięgam do jegoistoty, czyli do aksjologii. Staram się wyznaczać kryteria, według których zacznę dochodzić do określenia zjawiska w danej dziedzinie.

Aby możliwie poprawnie sformułować definicję filozofii bezpieczeństwa, należałoby określić jej służebną rolę publiczną, a także działania podmiotu w najważniejszych obszarach. Z uwagi na fakt, że bezpieczeństwo odgrywa najważniejszą rolę w życiu każdego człowieka na kuli ziemskiej, stąd definicja powinna odzwierciedlać jego istotę w sensie pozytywnym lub negatywnym.

W tej sytuacji każda próba zdefiniowania filozofii bezpieczeństwa, uwzględniająca kryteria, wyzwania i zagrożenia XXI wieku, może być przyjęta pod warunkiem, że będzie filozoficznie naukowa, merytorycznie poprawna, a jej treść społecznie użyteczna w dzisiejszej rzeczywistości pełnej dynamicznych przemian i nieprzewidywalności.

W tym miejscu muszę wyznać, że definicji o bezpieczeństwie jest wiele, a nawet może zbyt wiele, co niekiedy sprawia pewien kłopot w ich opanowaniu. Albo są mało precyzyjne, albo nie zawierają istoty zjawiska, a niektóre są tak obszerne, że trudne do opanowania nawet dla osób z doskonałą pamięcią.

Musimy uznać, iż cechą bezpieczeństwa jest optymizm i ufność, których jest nośnikiem, ponieważ daje nam przekonanie, że będziemy bez większych przeszkód cieszyć się naszymi dobrami i szczęściem. Natomiast społeczne znaczenie bezpieczeństwa wyraża się w możliwościach kooperacyjnych we wszystkich możliwych jej wymiarach, tj. w mikro i makro skali. To ma kolosalne znaczenie dla procesu socjalizacji, niezbędnego do rozwoju jednostki i współzycia społecznego.

Ze względu na swoje egzystencjalne znaczenie, bezpieczeństwo jako wartość uniwersalna (bezwzględna) wymaga filozoficznego zdefiniowania. Uważam, że **bezpieczeństwo to stan i proces trwania, przetrwania i rozwoju w warunkach zapewniających samorealizację**. *Wszystkie sytuacje,*

które zakłócają samorealizację są uznawane za zagrożenia bezpieczeństwa.

1.5 WSPÓŁCZESNE FUNKCJE FILOZOFII BEZPIECZEŃSTWA

Aby wejść w problematykę funkcji bezpieczeństwa w aspekcie filozoficznym, najpierw postaramy się poznać, chociaż w ogólnych zarysach, jakie są funkcje filozofii jako nauki. Znając funkcje filozofii jako takiej, będziemy mogli sprecyzować funkcje filozofii bezpieczeństwa jako pewnej wartości w ujęciu aksjologicznym

Ten podstawowy warunek może być spełniony jeśli jeszcze raz uświadomimy sobie czym jest filozofia. A. L. Zachariasz w swojej książce pt. „Filozofia jej istota i funkcje” odpowiada czym jest filozofia, czy mamy do czynienia jedynie z wielością autonomicznych systemów filozoficznych, a zatem z wieloma filozofami, czy z dziedziną teoretycznego poznania. Okazuje się, że o filozofii możemy mówić w obu wymienionych tutaj znaczeniach. Mówiąc jednak o filozofii jako wielkości poszczególnych systemów, nie będziemy podzielać poglądów, że niektóre z nich to wyłącznie indywidualne ekspresje autorów. Poszczególne koncepcje powstają bowiem w ramach całości, jaką jest filozofia jako dziedzina, a zatem będą one uwzględniać zarówno pozytywne, jak i negatywne doświadczenia przeszłości, a zarazem formułować nową, bardziej pogłębioną i lepiej uzasadnioną perspektywę, pozwalającą na rozumienie świata, człowieka i jego współczesnych potrzeb. W innym przypadku będą to tylko pewne próby intelektualne, które nie wytrzymując konkurencji innego rodzaju racjonalizacji, dokonane próby nie czynią rzeczywistości bardziej i pełniej wyjaśnioną jako podmiotu poznania.

Znając już czym jest filozofia, postaramy się sprecyzować jej funkcje po to, aby w drugiej kolejności sformułować funkcje filozofii bezpieczeństwa. Powszechnie sąznanawane dwie funkcje, tj. **funkcja teoretyczna i praktyczna**. Przy czym teoretyczna zawiera w sobie funkcję *poznawczą* i *metodologiczną*, tj. metody poznania, zdolności oceny wartości wiedzy. Zaś funkcja praktyczna, nawiązuje do tradycyjnego pojęcia mądrości praktycznej.

Filozoficzne funkcje bezpieczeństwa należą, w moim przekonaniu, do grupy drugiej, do ogólnej funkcji praktycznej, w której możemy wyróżnić takie funkcje jak: **poznawczą, społeczną, aksjologiczną i ideologiczną**.

Funkcja poznawcza filozofii bezpieczeństwa zajmuje się badaniem problemów zagrożeń i sposobów ich minimalizacji lub eliminacji w makro i mikro skali, na obszarze jednego państwa lub grupy państw. Ponadto

wykrywa białe plamy i uogólnia wyniki badań między zakresami poszczególnych dyscyplin naukowych.

Funkcja społeczna filozofii bezpieczeństwa wyraża się w służbie dla jednostki (człowieka) i całej społeczności. Pomaga w najważniejszych sprawach służąc pomocą w dochodzeniu do istoty bezpieczeństwa w przyszłości. Analizuje i ocenia poglądy błędne lub zafalszowane, nie mające podstaw naukowych, pomaga dochodzić do prawdy obiektywnej.

Funkcja aksjologiczna filozofii bezpieczeństwa wykrywa prawidłowości, bada naturę wartości bezpieczeństwa, ustala kryteria wartościowania poszczególnych elementów systemu bezpieczeństwa w aspekcie jego efektywności oraz przydatności na danym etapie rozwoju ludzkości.

Funkcja ideologiczna filozofii bezpieczeństwa zajmuje się przede wszystkim wykorzystywaniem filozofii jako instrumentu do kształtowania i upowszechniania danego systemu wartości uniwersalnej i poglądów w celu pozyskiwania szerokiego grona zwolenników do podejmowanych działań.

Natomiast zadaniami filozofii bezpieczeństwa są: wzbogacanie wiedzy o wojnie i pokoju, o istocie bezpieczeństwa, jego zagrożeniach, determinantach i gwarancjach (politycznych, prawnych, etycznych, ekonomicznych, militarnych i społecznych); wprowadzanie ludzi w świat wartości uniwersalnych, ogólnoludzkich, sprzyjających przestrzeganiu tolerancji, pluralizmu, demokracji, praw i wolności ludzi oraz wspólnot ludzkich; formułowanie ogólnych reguł, norm, działania służących realizacji wyżej wymienionych wartości.

2. BEZPIECZEŃSTWO WEDŁUG FILOZOFÓW STAROŻYTNYCH

Na początku tego bardzo ważnego rozdziału zaznaczam, że filozofowie czasów starożytnych nie zajmowali się bezpieczeństwem w pojęciu obecnym, gdyż w większości nie było takich zagrożeń. Bezpieczeństwo w czasach starożytnych rozpatrywano w kategoriach tylko, a nawet przede wszystkim wojny i pokoju. Głównymi przedstawicielami filozofii bezpieczeństwa tego okresu byli: Heraklit z Efezu, Platon, Arystoteles, Sokrates.

2.1 POJĘCIE BEZPIECZEŃSTWA W POGŁĄDACH FILOZOFÓW STAROŻYTNYCH

Jeśli w poprzednim rozdziale zostały omówione pojęcia bezpieczeństwa w aspekcie filozoficznym, to obecnie dokonajmy próby określenia bezpieczeństwa według filozofów starożytnych. A dlaczego według filozofów tej epoki? Kim są ci filozofowie starożytni? Jakie głosili teorie w tym okresie? Na te i inne podstawowe pytania będziemy próbować szukać odpowiedzi. Z tym tylko, że w tym opracowaniu omówimy główne postacie filozofii, które wniosły znaczący wkład w pojmowanie bezpieczeństwa.

Problemy wojny, bezpieczeństwa i pokoju zajmowały poczesne miejsce w poglądach i dziejach wielu myślicieli starożytnej Grecji, także w czasach późniejszych. W filozofii tej dochodziły do głosu różne koncepcje, często przeciwstawne o różnej orientacji w poglądach, będące mniej lub bardziej adekwatnym odzwierciedleniem warunków historyczno-społecznych. W tym wykładzie, nie pretendując do wyczerpującego ich przedstawienia, postaram się scharakteryzować tylko te wartości, które będą odpowiedzią na postawione pytania na początku tego podrozdziału.

2.2 FILOZOFICZNE MYŚLI HERAKLITA Z EFEZU I HIPPIASZA Z ELIDY

Zgodnie z uznawaną przez Heraklita ontologiczną zasadą jedności i walki przeciwieństw, powszechnej sprzeczności i zmienności rzeczy, również wojna i pokój stanowią dwa ściśle ze sobą powiązane przeciwieństwa, a ich walka ma doprowadzić do harmonijnego społeczeństwa złożonego z *niewolników, ludzi wolnych i władców*.

Heraklit nie tylko stwierdza, że wojna jest powszechna i prawym

jest spór, i wszystko powstaje przez spór i zawinienie, ale wskazuje także jej skutki społeczne. Powszechnie znane są jego stwierdzenia: *Wojna jest wszystkim ojcem, wszystkim władcą, jednych czyni bogatymi, innych ludźmi biednymi, jednych niewolnymi – drugich wolnymi*. W jego koncepcji odnajdujemy myśli świadczące o stosunkach i potrzebach systemu niewolnictwa klasycznego, w którym wojny były środkiem rozstrzygnięcia wszelkich sporów i zdobywania niewolników dla funkcjonowania takiego systemu.

Inne poglądy reprezentował natomiast **Hippiasz** z Elidy. W opozycji do Heraklita, a także do dominującej u większości sofistów idei *homo homini lupus*, prowadzącej *dobellum omnium contra omnes*, pozostaje propozycja **Hippiasza**. On się zgadzał z poglądem, że główną przyczyną wojen jest istnienie podzielonych granicami państw przeniesienie na płaszczyznę państw konfliktów między ludźmi. To właśnie ten filozof, **Hippiasz** z Elidystwierdził, że jedyną drogą wyeliminowania wojen z życia społecznego jest zniesienie granic i przyznanie każdemu człowiekowi prawa do „obywatelstwa światowego”. Jego idee, jako myśli filozoficzne, żywotne są także w czasach współczesnych, na których oparte są systemy bezpieczeństwa państw Unii Europejskiej.

2.3 FILOZOFICZNE MYŚLI PLATONA

Jakościowo nowy etap na drodze socjalizacji wojen i pokoju stanowią myśli Platona (427 – 347 p. n. e) w okresie rozkwitu niewolnictwa klasycznego. W dziejach tego myśliciela znajdujemy wiele rozważań w kwestii źródeł i istoty wojen, ich charakteru, rodzajów i skutków społecznych. Ponadto, Platon określił genezę armii, istotę powinności żołnierskich i etyki walki. Zagadnienia te rozważał w szerokim kontekście ontologicznym i etycznym, usiłując dogłębnie wyjaśnić genezę i istotę wojen i pokoju, atakże ich rolę w życiu ówczesnych społeczeństw. Wiele twierdzeń oparł na podstawie studiów wojen prowadzonymi przez greckie miasta – państwa pomiędzy sobą (konflikt Sparty i Aten) albo z innymi państwami np. Persją.

Platon, w swoich rozważaniach i dialogach, wiele uwagi poświęcał państwu i prawu, choć głównym zagadnieniem tego myśliciela była geneza wojny. Do najważniejszych źródeł konfliktów zbrojnych zalicza naruszenie porządku ustanowionego w świecie i człowieku, nieprzestrzeganie w życiu zasad sprawiedliwości i norm moralnych oraz prawnych, a także naturalną wrogość plemion wywodzących się z odrębnych pni etnicznych,

które rozciągnęły ją na stosunki międzypaństwowe. Nie pozostawia również problemu przeludnienia przekraczającego możliwości egzystencjalne poszczególnych państw w tym historycznym okresie.⁵

Za podstawę rozważań tego głównego problemu Platon bierze swoją koncepcję duszy, w której wyróżnia trzy części, a mianowicie: **intelekt, temperament i pożądlivość**. Tak jak jedna część duszy powinna być podporządkowana drugiej, tak i poszczególne części społeczeństwa winny być sobie podporządkowane, to znaczy niższe wyższym. W takich uwarunkowaniach możemy mieć gwarancję bezpieczeństwa, porządku i sprawiedliwości tak w jednostce, jak i w społeczeństwie. W jednostce i społeczeństwie, twierdzi Platon, powinna panować naturalna zgodność co do tego, która strona powinna rządzić i w państwie i w każdym z osobna.⁶ Dalej myśliciel twierdzi, że istotną przyczyną wojen, ściśle powiązaną i właściwie wynikającą z braku harmonii pomiędzy poszczególnymi częściami duszy i społeczeństwa jest niesprawiedliwość. Podobnie każdy człowiek jest sprawiedliwy dopiero wtedy, gdy każda z trzech części jego duszy robi swoje, tzn. gdy rozum rządzi i decyduje, temperament mu pomaga, a pożądaniasłuchają rozumu, tak i państwo jest sprawiedliwe, gdy poszczególne kasty dobrze wykonują swoje obowiązki.⁶ To prowadzi do rozkwitu i szczęścia człowieka oraz społeczeństwa, zapewnia dobrobyt i dobrą organizację państwa.⁷

Platon, wychodząc z założenia, że nie może jeden człowiek uprawiać wiele czynności, a ponieważ walka w czasie wojny wymaga szczególnych umiejętności, dlatego należy wydzielić specjalną grupę ludzi, zadbać o rozwój sztuki wojennej, o przygotowanie do rzemiosła wojennego. Wartość takiej grupy jest wtedy, kiedy rzemiosło wojenne ona dobrze wykonuje.

Mówiąc o wychowaniu Platon wielokrotnie podkreślał regułę, że nie można wychowywać człowieka w sposób jednostronny, nie można rozwijać jednych i jednocześnie zaniedbywać innych cnót. Należy dbać zarówno o stronę duchową, jak i fizyczną, dążąc do ukształtowania harmonijnej osobowości.

Bardzo surowo Platon odnosi się do barbarzyńców w czasie wojny. Mówi o poszanowaniu godności pobitych wrogów, zdobytych jeńców, poległych na polu walki żołnierzy nieprzyjaciela, którzy po śmierci przestali być wrogami dla kogokolwiek. Tak jak w życiu publicznym i prywatnym, tak i w czasie działań wojennych, należy kierować się szlachetnością, po-

5 R. Rosa, Filozofia bezpieczeństwa. Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1995, s. 12.

6 Platon, Państwo z dodaniem siedmiu ksiąg „Praw”, t. 1 i 2, Warszawa 1958, s.213.

7 Platon, Państwo... t. 1, cyt. wyd., s. 213.

czuciem umiaru i zasadami sprawiedliwości.

2.4 EUDAJMONIA A BEZPIECZEŃSTWO W MYŚLI ARYSTOTELESA

Arystoteles, często jest uznawany za najwszechstronniejszego myślicie-la i uczonego starożytności. Wiele uwagi poświęcił on również problemom bezpieczeństwa, wojny i pokoju w aspekcie antologicznym i etycznym, a także koncepcji państwa, które powinno zapewnić obywatelom bezpie-czeństwo, pokój i szczęście. Warunkiem szczęścia jest posiadanie dóbr du-chowych, cielesnych i zewnętrznych, dlatego państwo według Arystotelesa powinno być tak urządzone, aby zapewnić niezbędne warunki dla ich re-alizacji.

Arystoteles wychodzi tu z założenia, że wszystkim ludziom właściwy jest z natury pęd do życia we wspólnocie, a ten, kto ją pierwszy zestroił, jest twórcą największych dóbr.⁸ Uczestnictwo we wspólnocie jest ważne także ze względu na kwestie bezpieczeństwa, wojny i pokoju.

Arystoteles, ponadto wielką rolę przywiązuje szczególnie do państwa, rozstrzygającego o tym, czym jest najwyższe dobro, co jest sprawiedliwe a co niesprawiedliwe, co cnotliwe i godne, a co nikczemne i złe. *Za naukę naczelną i najbardziej kierowniczą uznaje politykę, czyli naukę o państwie.*⁹

Wychodzi z założenia, iż celem wojny jest osiągnięcie pokoju, a ce-lem pracy odpoczynek. Wojownicze państwa utrzymują się tak długo, jak długo prowadzą wojny, a giną, gdy panowanie zdobędą. W okresie pokoju bowiem pracodawca nie wykształcił w tym społeczeństwie zdolności do życia w pokoju.

Kończąc rozważania na temat Arystotelesowskiej koncepcji jako-„środku dopokoju” zgodzić się należy z opinią, że on nie traktuje wojny jako najważniejszego ogniwa życia zbiorowego, choć nie wyklucza, a wręcz zakłada *konieczność jej prowadzenia w określonych warunkach*, na przykład **dla obrony niepodległości państwa i szczęścia jego obywateli.**

W dziejach Arystotelesa nie wykrywamy tak wyraźnego podziału, jak u Platona wojen na zewnętrzne i wewnętrzne (domowe). Ale można zauważyć zaistnienie, w jego twórczości, jednych i drugich. Geneza tych pierwszych wiąże się z istnieniem państw wojowniczych, w tym usiłują-cych zniewolić wolnych Greków. Przyczyny takich konfliktów ze strony przeciwnika Grecji uważa za niesprawiedliwe. Wojny zaś w obronie nie-podległości Grecji uznaje za konieczne i usprawiedliwione.

8 Arystoteles, *Polityka*, Warszawa 1964, s. 3.

9 Eudajmonia – (filoz.) podstawowe pojęcie etyki greckiej (Arystoteles).

Na zakończenie prowadzonych rozważań na temat myśli filozoficznych Arystotelesa należy przyznać, że wiek XXI wyzwała podobne przyczyny powstawania wojen już nie pomiędzy państwami, a wewnątrz państw na różnym tle (etnicznym, religijnym, ekonomicznym, społecznym). Choć metody i środki oraz koncepcje strategiczne są odmienne, to cel główny każdego konfliktu zbrojnego jest ten sam - pokonanie przeciwnika i bezwarunkowe zawarcie pokoju. Tu dochodzimy do istoty zjawiska, a mianowicie do braku możliwości racjonalnego pomiaru siły, jako podstawowe kryterium bezpieczeństwa. Dlatego, bardzo często występują różnice zdań co do jej rozkładu i może to być jedną z głównych przyczyn konfliktu zbrojnego (wojny).

2.5 FILOZOFICZNE MYŚLI ŚW. AURELIUSZA AUGUSTYNA (354-430)

U św. Augustyna, w koncepcji wojen sprawiedliwych „autoryzowanych” przez Boga i wojen niesprawiedliwych, można dostrzec, na podstawie dzieła „De civitate Dei” (O państwie Bożym), że zdecydowany prymat przyznawał on pokojowi, pojmowanemu jako szczególny dar Boży, który traktuje jako cel i regułę, podczas gdy wojna jest dla niego wyjątkiem i środkiem do celu.

Z tego też względu należy zabiegać nie tylko o pokój wieczny, „boski”, ale też i o ziemski, w warunkach którego stosować można zasady wiary chrześcijańskiej. Pokój św. Augustyn definiuje następująco: pokój jest to nie tylko pełna harmonia panująca między poszczególnymi elementami bytu, mająca się urzeczywistnić w przyszłości w państwie Bożym, ale również to, że może się on realizować przynajmniej częściowo w konkretnych warunkach historycznych na Ziemi.

Istotę pokoju w „civitas terrena” (państwie ziemskim) św. Augustyn rozpatruje w wymiarze doczesnym i wyróżnia, podobnie jak wielu innych filozofów, pokój wewnętrzny, wyrażający się w harmonii duszy i ciała u poszczególnych jednostek, następnie pokój w państwie - rozumiany jako harmonijne współistnienie i współpracę wszystkich obywateli przestrzegających słusznych praw regulujących stosunki między jednostkami, grupami społecznymi i władzą, a także pokój między narodami i współistnienie, niekrzywdzących się wzajemnie lecz udzielających sobie wzajemnej pomocy. Mówi również o pokoju powszechnym polegającym na ładzie w świecie.

3. FILOZOFIA BEZPIECZEŃSTWA W OKRESIE ŚREDNIOWIECZA

W rozdziale drugim poświęconym koncepcjom bezpieczeństwa, wojny i pokoju w filozofii starożytnej wskazywałem, iż dociekania nad źródłami, istotą, charakterem i funkcjami społecznymi wojen i pokoju swoimi początkami sięgają zarania filozofii, która przez wieki starała się zrozumieć i wyjaśnić te skomplikowane zjawiska poszukując zarazem dróg wiodących do zapewnienia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego w realnej rzeczywistości.

Problemy bezpieczeństwa, a także wojny i pokoju były aktualne w okresie późniejszym. W średniowieczu, w zasadzie były kontynuowane i twórczo rozwijane koncepcje filozofów starożytnych, koncepcje które szeroko zostały omówione w poprzednim rozdziale. Tu należy dodać, że dociekania nad problemami wojny i pokoju związane były z konkretnymi warunkami historycznymi w średniowieczu.

3.1 FILOZOFIA BEZPIECZEŃSTWA ŚW. TOMASZA Z AKWINU

Otóż, św. Tomasz z Akwinu (1225 – 1274), osiem wieków po filozofach starożytnych za cel wojny sprawiedliwej uznał określenie „*subiektywnej wojny agresora*”. Według niego wojnę taką mogą prowadzić przedstawiciele suwerennej władzy, wtedy, kiedy przyświeca im słuszny cel, a walczący kierują się szlachetnymi pobudkami.

Wojny prowadzone przez państwa chrześcijańskie, gdzie każdy był przekonany o swoim słusznym celu, maksymalnie starano się ograniczyć wymogiem poprzedzenia działań zbrojnych podjęciem poważnych rokowań pokojowych. Ukaranie agresorów przestawało być najważniejszym problemem w stosunkach międzynarodowych. Pomijając w tym miejscu szersze rozważania na temat ewolucji myśli chrześcijańskiej wraz z głębokimi przemianami społeczno – gospodarczymi i politycznymi, które doprowadziły do ugruntowania się stosunków feudalnych przypomnijmy tylko, iż w porównaniu z św. Augustynem, św. Tomasz złagodził opozycję między niebem a ziemią, wprowadzając m. in. ideę jednolitego systemu praw rządzących światem stworzonym przez Boga.¹⁰ Według niego najdoskońszszym rodzajem prawa jest prawo wieczne ustanowione przez Stwórcę. Jest ono źródłem wszystkich innych praw, w tym naturalnego i ludzkiego (pozytywnego) zastosowanych w życiu społecznym. Dalej snuje myśl

– przestrzeganie tych praw oraz ustalonej hierarchii bytów zapewnia ład i porządek panujący w świecie, w tym także w hierarchicznie zorganizowanym społeczeństwie, podczas gdy ich naruszenie zagraża **bezpieczeństwu, rodzi anarchię i wojny**. Można przyjąć, że każda jednostka ma ściśle wyznaczone miejsce w społeczeństwie stanowym i jeśli poszczególne „części” jej „całości” dobrze spełniają swoje zadania, panuje w niej harmonia i ład zgodny z ustalonymi przez Stwórcę prawami.¹⁰ Tu św. Tomasz nawiązuje do filozofii Arystotelesa, do jego koncepcji człowieka jako *stworzenia politycznego*, które swoje cele osiągnąć może tylko w dobrze zorganizowanym państwie. Wskazuje także, że państwo jest dziełem Stwórcy, że życie w takiej wspólnocie jest dla ludzi czymś naturalnym. On wyróżnia różnorodny ustrojowy, które w różnym stopniu zapewniają człowiekowi szczęście, bezpieczeństwo i dobro. Takie cele, jego zdaniem, może osiągnąć najlepiej **państwo**, w którym występują takie elementy jak: monarchiczne, arystokratyczne i demokratyczne. Taka struktura państwa zapewnia porządek społeczny i prowadzi ludzi do celu.

Na tak przyjętej koncepcji św. Tomasz rozpatruje problem wojny i pokoju. W liście do Rzymian stwierdza, że jednym z największych darów Bożych jest łaska i pokój, któremu winniśmy okazywać cześć i posłuszeństwo.

Święty Tomasz powołując się na Apostoła nakazuje zabieganie o zachowanie pokoju ze wszystkimi pod pewnymi warunkami. Tymi warunkami są: po pierwsze, że jest to możliwe i po drugie, że *zależy to od nas*. Natomiast, mówiąc o Królestwie Bożym wskazuje na sprawiedliwość i pokój. Przy czym, sprawiedliwość odnosi się do czynów zewnętrznych i polegających na dobrowolnym oddaniu każdemu tego, co jego jest; co jest, pokojem i radością może osiągnąć szczęście wieczne, tylko pokój zasługuje na miłości łaskę Bożą oraz uznanie innych ludzi.

Akwinata mówi też o *celu rządzenia i obowiązkach rządzącego*, które sprowadza do zapewnienia wspólnocie bezpieczeństwa, obrony jej całości i niepodległości, zachowania pokoju. Podkreśla, że dobry władca powinien troszczyć się o głównie o trzy rzeczy: aby w poddanej sobie społeczności stworzyć warunki do dobrego życia, zachowywać je i zmieniać na lepsze. Warunki te powinny umożliwiać zarówno kształtowanie cnót, jak i zdobywanie dostatecznej liczby dóbr cielesnych, które umożliwiają realizację owych cnót.

Spółeczność dobrze zorganizowana, według św. Tomasza powinna

¹⁰ E. Gilson, Tomizm. Wprowadzenie do filozofii św. Tomasza z Akwinu. Warszawa 1960, s. 370.

zmierzać do ustalania jedności pokoju, czynić dobro w różnych obszarach, unikać zła, poszerzać dobrobyt swoich członków w każdej sytuacji. Święty rozważa także problematykę cnót i celów wojennych; dzieli męstwo na wojenne i domowe, przeciwstawia się tym wszystkim, którzy wyżej cenią sprawy militarne od cywilnych, ukazuje wyższość działań pokojowych. On uznawał, że wojnę toczy się dla pokoju i że właściwym celem walki zbrojnej jest dążenie do utrzymania doczesnego pokoju społeczeństwa.

Nie wolno pomijać stwierdzenia św. Tomasza, że wojny dzielą się na słuszne i niesłuszne (sprawiedliwe i niesprawiedliwe). Za sprawiedliwą uznaje taką, która ma na celu obronę dobra społeczeństwa. Przy tym musi spełniać trzy warunki: *prowadzą ją prawowici władcy, zaistniała jej słuszna przyczyna, sama intencja wojującego jest słuszna*. Ale nawet od takiej wojny wyżej ceni pokój, który jest dobrem samym w sobie, sprzyja jedności społeczeństwa i umacnianiu jego dostatku.

3.2 TOMIZM A KONCEPCJA BEZPIECZEŃSTWA ŚREDNIOWIECZNEJ EUROPY

Napoczątek wyjaśnijmy samo pojęcie **tomizm** w sensie filozoficznym. Według Encyklopedii PWN z 2003 roku, s. 596 **tomizm**, w sensie węższym, oznacza doktrynę filozoficzną i teologiczną św. Tomasza z Akwinu. Natomiast w sensie szerszym – to ogólna nazwa kierunków filozoficznych.

Nurtami filozoficznymi, mającymi swoje początki w teorii św. Tomasza z Akwinu i rozwijającymi jego naukę w kilku kierunkach były: *tomizm transcendentálny, tomizm egzystencjalny, tomizm lowański i tomizm konsekwentny*.

Tomasz z Akwinu, to włoski teolog i filozof, dominikanin, twórca tomizmu, wykładowca Uniwersytetu Paryskiego i królewskiego uniwersytetu w Neapolu. W swoich pracach odróżnił filozofię od teologii, utworzył oryginalny system filozoficzny w dyskusji z filozofią Arystotelesa. W teologii dał nowe wyjaśnienie wielu dogmatów, m.in. o Trójcy Świętej, o osobowej jedności Chrystusa, o realnej obecności Chrystusa w Eucharystii. Wpłynął w sposób znaczący na filozofię chrześcijańską.

Swój stosunek do tych problemów wyraża w dwóch traktatach: *O naszym prawie i O roztropności*. W tych traktatach wykazuje, że natura w swych działaniach dąży zarówno do urządzenia i zachowania rzeczy, jak i do walki z tym co jej tworom zagraża od zewnątrz.¹¹ Dlatego też zaopa-

11 Tomasz z Akwinu św., Dwa traktaty. 1. O naszym prawie, 2. O roztropności (oprac. S. Bełch), Londyn 1949, s. 26.

truje ona wszelkie stworzenia (zwłaszcza ludzi) w odpowiednie środki (w siłę pożądań), które są konieczne dla utrzymania całości, w tym dla oporu i obrony.

Twierdzi w swoich rozważaniach że, człowiek odznaczający się od innych istot żywych *rozumem*, winien mieć nie tylko roztropność polityczną, która służy mu do radzenia sobie z tym co dotyczy dobra powszechnego, ale także roztropność wojenną, której zadaniem jest obrona przed napaścią nieprzyjaciela. Szczególna roztropność powinna cechować wodza, dowódcę.

Tomasz z Akwinu wprowadza też szereg pojęć i ich treści do problemu wojen sprawiedliwych i niesprawiedliwych, które mają odniesienie do czasów późniejszych, a nawet obecnych. Za wojnę sprawiedliwą uważa taką, która ma na celu obronę dobra społecznego. Jednak nad wszystko ceni pokój, który jest wartością samą w sobie. Mówiąc o pokoju doczesnym koncentruje się również na pokoju globalnym. Tomasz zalicza się do klasyków zarówno filozofii, jak i teologii. Był on najwybitniejszym obok Augustyna autorytetem wśród filozofujących teologów średniowiecza.

3.3 ZNACZENIE ŚREDNIOWIECZNEJ FILOZOFII DLA DZIEJÓW EUROPY I ŚWIATA

Często zadajemy pytanie mędrcom lub dyktatorom współczesnego świata: jakie znaczenie ma filozofia starożytna i jej przedstawiciele w kształtowaniu bezpieczeństwa w Europie i świecie? Czy filozoficzne myśli czołowych filozofów świata starożytnego i średniowiecznego (do XVI wieku) znajdują swoje odzwierciedlenia w bezpieczeństwie, wojnie i pokoju? A może renesans (odrodzenie) dał możliwość upowszechnienia ich dzieł, dzięki nowym przekładom, niezależnym od wymogów teologicznych? Tu następuje krytyka Kościoła, co nie umniejsza roli filozofii w kształtowaniu podstawowych wartości bezpieczeństwa społeczności przed zagrożeniem głównie militarnym.

W poprzednich wykładach o filozofii starożytnej i średniowiecznej wskazywałem, iż dociekania nad źródłami, istotą, charakterem i funkcjami społecznymi wojen i pokoju swoimi początkami sięgają zarania myśli ludzkiej. Przez całe wieki filozofia usiłowała zrozumieć wyjaśnić, a następnie opisać te złożone zjawiska, poszukując zarazem dróg i sposobów wiodących do zapewnienia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego.

Takie filozoficzne stawianie problemu w minionym okresie można z powodzeniem odnieść do okresu Renesansu i wieku XVII, stanowiącego

nie tylko kontynuację ale i twórcze rozwinięcie wcześniejszych koncepcji. Podobnie, jak w epokach minionych, tak i współcześnie koncepcje **polemologiczne**¹² były zawarte w pracach o ogólnych kwestiach filozoficznych i społecznych. Stanowiły integralną część dociekań nad kształtującymi się typami społeczeństw, państw, kultur i cywilizacji w Europie i świecie.

Dokonana analiza tych zasadniczych, istniejących koncepcji potwierdza pewną prawidłowość, że były one ściśle związanez konkretnymi uwarunkowaniami historycznymi, panującymi w XV, XVI i XVII wiekach, co absolutnie nie przekreśla zawartych w nich wartości ogólnoludzkich, których wydobycie jest zasadniczym celem poszukiwań.

A teraz dokonajmy krótkiego podsumowania myśli filozoficznych znanych nam autorów dwóch epok, starożytnej i średniowiecznej, które wywarły znaczący wpływ na kształtowanie bezpieczeństwa europejskiego i światowego.

Heraklit - nie tylko stwierdza, że wojna jest powszechna i wszystko powstaje przez spór i zawinięcie, ale wskazuje także na jej skutki społeczne. Wojna mówi jest władzą wszystkiego, czyni jednych bogatymi, innych biednymi, niewolnymi, zaś drugich wolnymi. Przecież takie zjawiska, na które wskazywał Heraklit miały miejsce bardzo wyraźnie w wiekach kolejnych aż do czasów nowożytnych i współczesnych.

Platon – określił genezę armii, istotę powinności żołnierskich i etyki walki. Do najważniejszych źródeł konfliktów zbrojnych zaliczał naruszenie porządku ustanowionego w świecie i człowieku, nie przestrzeganie w życiu zasad sprawiedliwości i norm moralnych oraz prawnych, a także naturalną wrogość plemion wywodzących się z odrębnych pni etnicznych, które rozciągnęły ją na stosunki międzynarodowe. Porusza także problem przeludnienia niektórych państw. Te jego cenne myśli w większości znalazły potwierdzenia w dziejach średniowiecza, Renesansu i współcześnie. Dziś już nie ma wielu konfliktów zbrojnych pomiędzy państwami lub wojen, głównie są wewnątrz państw, na tle etnicznym, ekonomicznym, religijnym i ludnościowym. Migracje ludnościowe stały się zjawiskiem powszechnym, głównie z Południa na Północ, z krajów biednych do bogatych, w masowej skali, w przeszłości niespotykanej.

Arystoteles - wiele uwagi poświęcił problemom bezpieczeństwa, wojny i pokoju, a także koncepcji państwa, które według niego powinno zapewnić obywatelom bezpieczeństwo, pokój i szczęście. Arystoteles uznaje-

12 Polemologia – dyscyplina naukowa zajmująca się wyjaśnianiem przyczyn, źródeł, uwarunkowań wojen i konfliktów zbrojnych. Twórcą tego terminu był francuski badacz Gaston Bouthoul (1896-1980).

także życie we wspólnocie. *Uczestnictwo we wspólnocie jest ważne także ze względu na kwestie bezpieczeństwa, wojny i pokoju.* Kończąc rozważania na temat myśli filozoficznych Arystotelesa należy wspomnieć, że wielką rolę przywiązywał do roli państwa i polityki, jako nauki o państwie. Ponadto, wojny nie traktuje jako środka dla pokoju, choć nie wyklucza, a wręcz zakłada konieczność jej prowadzenia w określonych warunkach, np. dla obrony niepodległości państwa i szczęścia jego obywateli. Te myśli są nadal aktualne i prawdopodobnie jeszcze długo nie stracą na wartości.

Św. Aureliusz Augustyn – zdecydowany prymat przyznawał pokojowi, to jest to, co w obecnych czasach staje się najwyższą wartością ludzkości na kuli ziemskiej, podstawowym warunkiem bezpieczeństwa globalnego. Istotę pokoju w państwie rzymskim rozpatruje w wymiarze doczesnym i wyróżnia, podobnie jak wielu, pokój wewnętrzny, wyrażający się w harmonii duszy i ciała u poszczególnych jednostek, pokój w państwie – rozumiany jako harmonijne współistnienie i współpracę wszystkich obywateli przestrzegających słusznych praw regulujących stosunki pomiędzy jednostkami, grupami społecznymi i władzą, a także między narodami. Mówi również o pokoju powszechnym (globalnym), polegającym na ustanowionym porządku w świecie.

Św. Tomasz z Akwinu – w swoich rozważaniach szeroko porusza problem wojny sprawiedliwej i jej uwarunkowań.. Wojny, prowadzone przez państwa chrześcijańskie, gdzie każdy był przekonany o swoim słusznym celu, maksymalnie starano się ograniczyć wymogiem poprzedzenia działań zbrojnych przez podjęcie rokowań pokojowych. W liście do Rzymian pisze – *jednym z największych darów Bożych jest łaska i pokój, któremu winniśmy okazywać cześć i posłuszeństwo.* On także nawoływał do zachowania pokoju ze wszystkimi, lecz pod pewnymi warunkami. Tymi warunkami to: *po pierwsze – jest to możliwe i po drugie – zależy to od nas samych.* Nie wolno zapominać również stwierdzenia św. Tomasza, że wojny dzielą się na słuszne i niesłuszne (sprawiedliwe i niesprawiedliwe). Za sprawiedliwą uznawał taką, która ma na celu obronę dobra społecznego (narodowego). Taka wojna musi spełniać trzy warunki, a mianowicie: *prowadzą ją prawowici władcy, zaistniała słuszna przyczyna, sama intencja wojującego jest słuszna.* Ale nawet od wojny sprawiedliwej wyżej cenił pokój, który jest dobrem samym w sobie, sprzyja jedności społeczeństwa i umacnianiu jego dostatku. Były takie państwa w czasach późniejszych, zwłaszcza w wieku XX, które miały swoje teorie co do słuszności prowadzenia wojen, które sprowadzały się do podbijania, narodów, zdobywania nowych terytoriów, zabijania i mordowania ludności cywilnej, rabowania i niszczenie dzie-

dziectwa narodowego w imię ideologii panującej w państwach agresora. Wiek XX był najkrwawszym w dziejach ludzkości, bo w dwóch wojnach światowych pochłonął ponad 60 mln ofiar. W tych wojnach, nikt z agresorów nie brał pod uwagę słusznych teorii św. Tomasza z Akwinu.

3.4 POLSCY FILOZOFOWIE ŚREDNIOWIECZA O BEZPIECZEŃSTWIE

Na początek należy umieścić okres średniowiecza w czasie, a następnie wyznaczyć czołowych myślicieli tego okresu, którzy wyznaczali filozoficzne koncepcje (doktryny) bezpieczeństwa, wojny i pokoju. W literaturze możemy spotkać podział na: **wczesne średniowiecze** (koniec V – koniec X wieku), **pełne średniowiecze** (koniec X – koniec XIII wieku), **schyłek średniowiecza** (XIV – XV wiek). Każdy z tych okresów wyróżniał się specyfiką w myśleniu o państwie, społeczeństwie, o bezpieczeństwie, wojnach i pokoju.

Należy mocno wypuklić w omawianym okresie polskiego filozofa, myśliciela **Marcina Boduły**, zwanym też Marcinem Polakiem. To właśnie on upowszechnił pojęcie wojny sprawiedliwej i niesprawiedliwej broniąc ojczyzny w sporze z Krzyżakami. Wystąpił z tezą, że wojny nie mają charakteru boskiego lecz są dziełem samych ludzi. *Potępiając ekspansję Zakonu Krzyżackiego jako sprzeczną z religią katolicką usiłował udowodnić, że wszelkie wojny prowadzone w celach zdobycia bogactw, podboju ludów i zdobycia nowych terytoriów są niesprawiedliwe.*¹³ Równocześnie wysunął ideę wojen sprawiedliwych, których celem jest *poskromienie krzywdzicieli, obrona własnej ziemi i bogactw, udzielenie pomocy krzywdzonym.*

Wielki postęp w dziedzinie myśli filozoficznej dotyczącej bezpieczeństwa oraz wojny i pokoju nastąpił w wieku XIV po założeniu w 1364 roku Uniwersytetu Krakowskiego. Z kolei dynamika tego procesu nastąpiła w wieku XV, po reaktywowaniu Akademii Krakowskiej w 1400 roku. Uczni, teologowie i filozofowie zajęli się przede wszystkim nauką społeczną i polityczną, a w tym problemami wojny, bezpieczeństwa i pokoju. Do najwybitniejszych myślicieli tego okresu ze środowiska akademickiego należeli: **Mateusz z Krakowa** i **Paweł Włodkowic**. Obaj ci myśliciele, powołując się na filozofów i teologów chrześcijańskich, głosili chrześcijańską teorię bezpieczeństwa i pokoju.

W rozważaniach nad wojną i bezpieczeństwem Polski i jej suwerennością poczesne miejsce zajmuje twórczość pierwszego rektora Akademii Krakowskiej Stanisława ze Skarbimierza. W sposób dojrzały wyrażał swój

13 R. Rosa, Filozofia bezpieczeństwa. Bellona, Warszawa 1995, s. 54.

stosunek do genezy wojen, ich podziału na sprawiedliwe i niesprawiedliwe oraz do prawa wojennego. Stanisław wskazywał, że nie wolno prowadzić wojen z nienawiści, chciwości czy też chęci przelewania krwi, gdyż są sprzeczne z prawem natury. Natomiast uznawał konieczność walk sprawiedliwych dla przewrócenia pokoju między narodami, odzyskania utraconej własności i suwerenności. Ta warunkowa aprobata niektórych wojen wynikała z prawa natury, które oznacza dążenie do utrzymania się przy życiu oraz prawo do samoobrony przed przemocą i gwałtem. Konsekwencją takiego stanowiska jest przekonanie, że nawet wojnę sprawiedliwą powinno się wstrzymać aż dowiecznienia wszystkich innych możliwości rozstrzygnięcia spornych problemów pomiędzy państwami i narodami. Według Stanisława, jeśli istnieje zagrożenie ze strony sąsiadów, wówczas do wojny należy się przygotowywać już w czasie pokoju z należytą troską o sprawy bezpieczeństwa.

Inny przedstawiciel Akademii Krakowskiej **Paweł Włodkowiec z Brudzewa**, rozwijając zasadę tolerancji religijnej w stosunkach międzynarodowych i w prawie narodów przeciwstawił się polityce nawracania ludów pogańskich siłą, podkreślając równość państw chrześcijańskich i niechrześcijańskich, prawo każdego ludu do korzystania z własnego terytorium i ustanowienia niezależnego bytu państwowego i jego obrony. Był wielkim przeciwnikiem wojen zaborczych i uważał, że wiarę należy szerzyć słowem, a nigdy mieczem.

Wkład wyżej wymienionych uczonych z Akademii Krakowskiej, w rozwój filozofii o wojnie, bezpieczeństwie i pokoju, trafnie ocenił Z. Kuderowicz, podkreślając to, że w dziełach mistrzów wykreowany został *system wartości*, w którym pokojowi przyznano miejsce najwyższe wśród osiągalnych w życiu zbiorowym. Okazuje się bowiem, że pokój między narodami jest podstawowym warunkiem pełnienia przez ludzi dobrych uczynków i zasługiwania na zbawienie, usuwa chęć do przywłaszczania mienia i zniewolenia słabszych. *Pokój jest czymś naturalnym, uznaje zasadę miłości bliźniego.*

W poglądach polskich filozofów ważne miejsce znajduje humanizm, świadczący o randze w dziejach europejskiej myśli filozoficznej poświęconej problemom bezpieczeństwa. Problemy wojny i pokoju stały się jeszcze bardziej widoczne w twórczości wielkich myślicieli polskiego oświecenia, takich jak Andrzej Frycz Modrzewski, Jakub Przyłuski i Sebastian Petrycy z Pilzna.

4. ANTROPOLOGIA FILOZOFICZNA A BEZPIECZEŃSTWO W OKRESIE FILOZOFII NOWOŻYTNEJ

Bardzo wiele wartościowych myśli filozofów starożytnych, średnio-wiecznych i renesansowych, dotyczących wojen, pokoju, bezpieczeństwa, zostało zweryfikowanych i rozwiniętych w wieku XVIII, zwanym wiekiem *Oświecenia*. W tym okresie mamy kilka filozofów europejskich: angielskich, francuskich, niemieckich, polskich, rosyjskich. Do nich szczególnie będziemy się odwoływać w wykładzie, zwłaszcza do problemów bezpieczeństwa oraz wojny i pokoju.

4.1 HISTORYCZNE I UNIWERSALNE WARTOŚCI BEZPIECZEŃSTWA RENESANSU

Rozpatrując bezpieczeństwo jako wartość uniwersalną, musimy warunkowo umieścić go w okresie historycznym, w okresie **oświecenia**. Był to nurt *kulturalny*, często nazywany wiekiem *rozumu* przypadający na lata 1688-1789. W rozumieniu szerszym to epoka w dziejach kultury europejskiej między barokiem a romantyzmem. Ważna cecha oświecenia to sekularyzacja państw europejskich oraz sformułowanie praw człowieka. Do najważniejszych wydarzeń związanych z oświeceniem należy rewolucja francuska. Idea republiki rządzonej przez wybrany w wolnych wyborach parlament stała się zaczynem zmian zachodzących w Europie. W tym samym okresie Stany Zjednoczone były jednym z bardziej udanych przykładów wprowadzenia pomysłów wieku *rozumu* w życie oraz idei liberalizmu (wolności). W Polsce idee oświecenia doprowadziły do powstania Konstytucji 3 Maja oraz do nieudanych prób budowy nowoczesnego państwa, opartego na zasadach oświeceniowych, które zostały przerwane przez rozbiory. Przyjmuje się, że ramy czasowe polskiego oświecenia obejmują okres od lat 40. XVIII wieku do roku 1822, z zastrzeżeniem, iż niektóre przejawy klasycyzmu przetrwały do połowy XIX wieku.

Należy przyznać, że wiele wartościowych elementów zawartych w starożytnych, średniowiecznych i renesansowych koncepcjach filozoficznych dotyczących wojny, bezpieczeństwa i pokoju zostało rozwiniętych w wieku XVIII, nazwanym słusznie wiekiem *Oświecenia*.¹⁴

Oświecenie, według wielu historyków, stanowiło okres niezwykle ważny w dziejach myśli filozoficznej, społecznej i państwowej, epokę racjonalizmu dążącego do uczynienia życia człowieka lepszym i szczęśliwszym, wolnym i bezpiecznym od wojen i innych zagrożeń hamujących postęp cy-

14 W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 2, Warszawa 1968, s. 108.

wilizacyjny. Za pomocą doświadczenia rozumu starano się poznać głębiej świat, odkryć istotę porządku panującego w przyrodzie i społeczeństwie.

W dziedzinie polityki, filozofowie w okresie Oświecenia sceptycznie odnosili się do istniejących stosunków społecznych głosząc hasła reform, przyczyniając się do tego, że wiek XVIII zakończył się wielką rewolucją, usiłującą wprowadzić nowy porządek społeczny, „rozumny i zgodny z naturą, ma gwarantować szczęście jednostki oraz harmonię interesów indywidualnych i zbiorowych, a człowiek ma w nim być wolny”.

Ta koncepcja jest znana w pracach holenderskiego filozofa Barucha **Spinozy** (1632 – 1677), w których zawarł pojęcie „pozytywnej filozofii racjonalistycznej”, przepojonej wiarą w nieograniczone możliwości człowieka, opartej na zasadach nauki i niezależnej etyki. Był przekonany, że z natury człowiekowi wolno czynić wszystko, co uważa dla siebie pożyteczne. Dla utrzymania harmonii społecznej ludzie muszą rezygnować przynajmniej z części przysługującego im prawa, tworząc państwo, którego zadaniem jest zachowanie porządku, niezbędnego warunku bezpieczeństwa jednostki i społeczeństwa. Ponadto, dla zrealizowania takiej idei, Spinozy miał na myśli państwo zbudowane na zasadach demokratycznych.

Można dawać wiele przykładów świadczących o tym, że problemy bezpieczeństwa filozofowie tego okresu rozpatrywali w szerokim kontekście dążąc do wolności, równości i sprawiedliwości społecznej, tak w stosunkach między jednostkami, jak i między narodami oraz państwami. Te idee można z powodzeniem odnieść do dnia dzisiejszego.

4.2 BEZPIECZEŃSTWO W FILOZOFII OŚWIECENIA BRYTYJSKIEGO

Duży wkład w filozofię bezpieczeństwa niewątpliwie wnieśli myśliciele francuscy, co wynikało z silnej roli politycznej i kulturalnej Francji w Europie. Natomiast kolebką myśli filozoficznej – oświeceniowej były Niderlandy i Szkocja. A co zatem się stało, że na początek tego zagadnienia podają filozofię brytyjskiego Oświecenia? To wynika z panującej w owym czasie sytuacji społeczno-politycznej, związanej ze skutkami rewolucji (1688 - 1689) i ustanowieniem w Anglii ustroju parlamentarnego. W powstającej sytuacji filozofowie brytyjscy, w odróżnieniu od myślicieli francuskich, już nie musieli poświęcać wiele uwagi określeniu naturalnych uprawnień człowieka i ich gwarancji ustrojowych, tylko koncentrować się na wyjaśnianiu i usprawnianiu już *społeczeństwa obywatelskiego*, które uważali za główną fazę postępu społecznego.

John Locke, rozpatrując problemy wojny i pokoju, wiązał je z organi-

zaczają życia społecznego. On uważał, że podstawą porządku społecznego jest własność prywatna, będąca prawem naturalnym wcześniejszym od państwa, które zostało powołane do jego ochrony. (W naszym rozumieniu państwo pełni obowiązek ochrony i obrony osób i ich mienia). Dalej Locke twierdzi, że jeśli państwo utworzy odpowiednie warunki bezpieczeństwa, w których człowiek będzie mógł być w pełni aktywny, wówczas można będzie mówić o względnie harmonijnym rozwoju stosunków wewnątrzpaństwowych i międzynarodowych. To znaczy, że ten filozof widział zależność bezpieczeństwa obywateli i państwa od *dobrych stosunków społecznych i międzypaństwowych*.¹⁵

Takie stanowisko Locke poprzedza uwagami o źródłach i istocie poznania zjawiska wojny i pokoju, tj. bezpieczeństwa. Rozpoczął badania na temat, „*jakimi drogami nasz umysł dochodzi do tego, że zdobywa te pojęcia o rzeczach jakie mamy*”. On twierdzi w konsekwencji, że są dwa źródła poznania, z których pochodzą wszystkie idee, jakie mamy lub możemy mieć naturalnym sposobem. Dla pełnego zrozumienia istoty tych i innych zjawisk wojny i pokoju oraz zjawisk społecznych konieczne jest rozumienie *wolności i konieczności*.

Dalej twierdzi, że jeśli człowiek nie ma mocy działać wedle swojej woli, tam nie ma *wolności*, lecz jest pod naciskiem *konieczności*. Dalej stwierdza, że taka wolność, zwłaszcza duchowa, ma nie tylko wielką wartość praktyczną, ale i naukową - chroni bowiem przed bezkrytycznym uleganiem autorytetom.

Wolność społeczną wiąże myśliciel z aktywistyczną i społeczną koncepcją człowieka, którego Bóg uczynił jako istotę „towarzyską” zdolną do życia w zorganizowanej społeczności. Powinna ona być tak zorganizowana, by jednostkom umożliwić osiągnięcia *dobra najwyższego*. Dla jednych będzie to bogactwo lub sława, dla innych cnota lub uznanie, a dla jeszcze innych mądrość. Szczęściem natomiast może być posiadanie rzeczy, które sprawiają największą przyjemność oraz na unikaniu tego, co zakłóca spokój lub wywołuje cierpienie. To oznacza, że szczęściem może być ogólnie pojęte bezpieczeństwo, bez wojen, głodu i cierpienia. Dalej Locke stwierdza, że państwa tego świata zawdzięczają swój pokój, wolność i bezpieczeństwo mężom stanu, czyli mądrym rządcom, jednocześnie eksponując *pracę, doskonalenie rzemiosła, sprawiedliwego podziału własności uzyskanej dzięki własnej działalności*.

W jego koncepcji dotyczącej bezpieczeństwa i szczęścia ludzi możemy dostrzec wyraźny wątek aksjologiczny, oceniający (wartościujący) pewne

15 J. Locke, Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego. Kraków 1955, s. 24.

zjawiska jako słuszne lub niesłuszne. Do słusznych Locke zalicza m.in. przyjaźń, sprawiedliwość, miłość do drugiego człowieka, prawdę, męstwo, równość, wiarygodność. Praktykowanie takiej koncepcji jest, jego zdaniem, niezbędne dla zachowania społeczeństwa, *pokoju i bezpieczeństwa*.

Problemy wojny i bezpieczeństwa były przedmiotem rozważań również wielkiego myśliciela-filozofa **Dawida Hume'a**, usiłującego poznać i udoskonalić istniejące wówczas stosunki społeczne na podstawie poznaniu natury ludzkiej. Dla rozważań o wojnie i pokoju oraz bezpieczeństwa *istotnej jest jego przeświadczenie, że filozofia i nauka powinny być wiedzą o życiu, wskazującą człowiekowi cel i drogi prowadzące do jego realizacji*. Wychodzi z założenia, że podstawą tej wiedzy jest nauka o człowieku, o jego naturze, zdolnościach umysłowych, stosunku do innych ludzi. W wielu swoich pracach usiłuje odkryć tę naturę, przenosząc akcent ze strony racjonalnej w sferę emocjonalną, uczuciową.

Hume, nawiązując do tradycji brytyjskiego empiryzmu i podkreślając wielką rolę doświadczeniu i obserwacji w budowaniu nauki o człowieku, społeczeństwie i państwie, najprawdopodobniej usiłuje przeciwstawić się skrajnemu, oderwanemu od realiów racjonalizmowi, który uniemożliwiłby osiągnięcie owego zasadniczego celu, jakim jest oświecenie ludzkości i wzbogacenie jej życia nowymi odkryciami i technologiami.

Zdaniem angielskiego filozofa natura okazała się okrutna dla człowieka, obciążyła go bowiem niezliczonymi potrzebami i pragnieniami, które musi zaspokoić w sposób bezwzględny dla swojej egzystencji, a jednocześnie dała mu skromne środki na zaspokojenie tych potrzeb, co często prowadziło i prowadzi do waśni między ludźmi. Przez to, że łączymy swe siły, moc nasza się wzmacnia. Dzieląc zatrudnienia, zwiększamy naszą sprawność. Pomagając sobie wzajemnie, mniej jesteśmy wystawieni na los i przypadek. Dzięki tej dodatkowej mocy, sprawności i *bezpieczeństwu* życie społeczne staje się korzystne dla człowieka.

Hume wyróżnia trzy rodzaje dóbr, jakie mamy: wewnętrzne zadowolenie naszych umysłów, zewnętrzne przymioty naszego ciała oraz zadowolenie z rzeczy jakie zdobyliśmy na własność naszą pilnością i pracą. Ale jednocześnie stwierdza, że najmniej bezpieczni jesteśmy gdy chodzi o owe dobra zewnętrzne. Ze względu na ich niewystarczającą ilość, a także egoizm i chciwość tych, którzy zapominają o potrzebach innych ludzi, o tym, że własność prywatna nie powinna gwałcić praw sprawiedliwości i słuszności moralnej. Home jest stawiany w rzędzie wielkich humanistów

walczących o najważniejsze wartości ludzkie, tj. **wolność, sprawiedliwość**.

4.3 BEZPIECZEŃSTWO W FILOZOFII OŚWIECENIA FRANCUSKIEGO

Wielką rolę w spopularyzowaniu idei filozoficznych i społecznych Oświecenia odegrali myśliciele francuscy. Tym bardziej, że dzieje się to przed Wielką Rewolucją, która miała miejsce w 1789 roku. Do czołowych filozofów tego okresu możemy zaliczyć kilkunastu, lecz w tym wykładzie omówię koncepcje tylko tych, którzy najwięcej wnieśli do bezpieczeństwa. Do nich można, bez większego błędu zaliczyć: **Franciszek Maria Arouet** (1694 – 1778) znany jako **Wolter**, **Jan Jakub Rousseau** (1712 – 1778), **Denis Diderot** (1713 – 1784), **Immanuel Kant**.

Wolter - filozof, poeta, historyk, wydał szereg interesujących prac przepojonych wiarą w potęgę rozumu ludzkiego opierającego swe sądy na doświadczeniu. On udowadniał, że dzięki poznaniu panującego we wszechświecie porządku i prawidłowości człowiek jest zdolny do doskonalenia siebie i otaczającego go świata. To człowiek, twierdzi Wolter, powinien dążyć do łagodzenia występującego w społeczeństwie cierpienia, do urzeczywistnienia zasad sprawiedliwości gwarantujących pomyślność, wolność i **bezpieczeństwo** jednostek, narodów i państw. Autor objaśniał nie tylko miejsce i rolę człowieka w świecie przyrody i społeczeństwie, ale także jego naturalne uprawnienia i obowiązki wobec innych ludzi, zmierzające do ustanowienia zasad harmonii i pokoju.

Rousseau z kolei podejmuje próbę wyjaśnienia genezy społeczeństwa, natury człowieka, istoty własności, przemocy, władzy politycznej. Usiłował także sformułować wskazania służące ich racjonalnemu widzeniu i doskonaleniu stosunków społecznych. On twierdził, że umowa, na której opiera się władza, ustawodawstwo i inne środki służące do kierowania państwem, chroni przed totalitaryzmem, który przekreśla prawa człowieka, odbiera mu jego autonomię. Dzięki temu, że zawarto ją dobrowolnie, człowiek stał się obywatelem, współustawodawcą i współrządcą organizmu państwowego. Wpływa na los państw i władzy, którą może zmienić, jeśli nie respektuje ona jego praw i wolności, nie dąży do dobra i szczęścia wszystkich żyjących w państwie mieszkańców i ich **bezpieczeństwa**. Jego idee wolności, równości i braterstwa - były najważniejszymi hasłami rewolucji francuskiej w 1789 roku. Wychodził także z założenia, że wszyscy ludzie rodzą się wolni, tylko siła i podłość utworzyły niewolników.

Wzorem wielu poprzedników Rousseau usiłuje również określić obraz państwa i jego wpływ na sprawę bezpieczeństwa. Proponuje, aby nie było ono ani zanadto wielkim i mogło być dobrze rządzone, ani zanadto małym

i mogło się samodzielnie utrzymać, istnieje bowiem pewne maksimum siły, przekroczenie którego przynosi raczej straty niż korzyści. Nadmierny obszar państwa, twierdzi filozof, sprzyja rozluźnieniu się więzi społecznych, zmniejszaniu poczucia wspólnoty, nasileniu się sprzeczności etnicznych i kulturowych, pojawieniu się tendencji odśrodkowych, co utrudnia zachowanie porządku i bezpieczeństwa wewnętrznego oraz zewnętrznego.

Diderot z kolei jako filozof, przedstawiciel francuskiego Oświecenia, współtwórca Wielkiej Encyklopedii i autor innych wspaniałych prac, stał na stanowisku, że filozofia i nauka tylko wtedy okażą swoją moc, kiedy staną się użyteczne dla człowieka. Pozwolą mu lepiej poznać przyrodę i społeczeństwo oraz wskażą drogi prowadzące do szczęścia. *Cele te są możliwe do osiągnięcia bowiem dysponujemy trzema głównymi środkami: obserwacją natury, refleksją i doświadczeniem. Obserwacja gromadzi fakty; refleksja je kojarzy; doświadczenie sprawdza rezultat owego kojarzenia.*¹⁶ Wszystkie te środki, o ile są rzetelne i dokładne, prowadzą do poznania prawdy, do eliminacji błędnych poglądów i zabobonów stanowiących jedno z głównych źródeł nieszczęść trapiących ludzi. Diderot, stara się uprzystępnic prawdziwą wiedzę jak największej liczbie obywateli, wyraża nieustanną troskę o oświecenie ludzi i udoskonalenie ich zdolności poznawczych, mając nadzieję, że przyczynią się one do przewyciężenia chaosu, do udoskonalenia stosunków społecznych, które zapewnią pokój i bezpieczeństwo. Potępia wojny prowadzone w interesach panujących dynastii, wyniszczające gospodarkę, rujnujące handel i warstwy nieuprzywilejowane. Sprzeciwiał się także wciąganiu obywateli siłą do wojska, podkreślając równocześnie, że wielkie namiętności mogą prowadzić do wielkich czynów, podczas gdy umiarkowane czynią ludzi pospolitymi, tj. do poświęceń w imię ocalenia ojczyzny, udzielenia pomocy przyjacielowi.

Kant Immanuel (1724-1804), w swoim dziele „O wiecznym pokoju” zawarł 6 rad w jaki sposób zapewnić trwały pokój.

Po pierwsze – traktaty pokojowe nie powinny zawierać niczego co mogłoby stanowić załączek przyszłej wojny, nie są dobre tajne traktaty i klauzule.

Po drugie – państwo nie może przechodzić na rzecz drugiego państwa (państwo nie jest rzeczą).

Po trzecie – należy podjąć kroki w celu zlikwidowania armii stałej, jest dopuszczalna dobrowolna, bezpłatna armia obywatelska.

Po czwarte – nie należy zaciągać długów na potrzeby wojny, większe nakłady na armię powodują iż chętniej się nią posługujemy.

¹⁶ D. Diderot, Wybór pism filozoficznych. Warszawa 1953, s. 267.

Po piąte – nienależy ingerować w wewnętrzne sprawy innych państw.

Po szóste - podczas wojny nie należy stosować takich zachowań, które uniemożliwiłyby późniejszy pokój, nie wolno łamać rozejmów i sojuszów, należy ograniczać przemoc wobec przeciwnika, nienawiść podkopuje pokój.

4.4 BEZPIECZEŃSTWO W FILOZOFII OŚWIECENIA POLSKIEGO

Problemy wojny, bezpieczeństwa i pokoju zajmowały istotne miejsce w rozważaniach wielu filozofów, pisarzy i działaczy politycznych, którzy podkreślali zwłaszcza moralne i społeczne aspekty tych zagadnień, wskazując na korzyści płynące z pokojowej współpracy, na potrzebę rozwiązania sporów między narodami nie siłą oręża ale zgodnie z zasadami prawa narodów. Istota i charakter myśli oświeceniowej powodowały, że wierzyli oni w możliwość ograniczenia samego zjawiska wojny, jak i powodowanych przez nią niszczycielskich skutków, m.in. przez odpowiednie wychowanie, szerzenie oświaty, kształtowanie kultury politycznej i prawnej obywateli.

Tymi problemami zajmowało się kilku myślicieli, filozofów, literatów, choć nie wszyscy w jednym stopniu widzieli i rozumieli zjawiska wojny, pokoju i bezpieczeństwa. W tym wykładzie zostaną zaprezentowani tylko niektórzy z nich, tj. ci, którzy zasłużyli na szczególną uwagę w tej dziedzinie, w dziedzinie bezpieczeństwa w okresie Oświecenia.

Stanisław Leszczyński (1677-1766), król Polski, świadek wojny północnej, zwolennik reform społecznych i politycznych, propagator pokoju między narodami. On uznawał pokój za coś naturalnego, ugruntowanego w ludzkiej świadomości, gwarantujący bezpieczeństwo i rozwój narodów. Właśnie Leszczyński wypowiadał myśl, że zbyt późno myśleć o pokoju w czasie toczącej się wojny, lecz trzeba o niego zabiegać w czasie gdy wojna jeszcze nie wybuchła.

Był za tym, aby istniała równowaga tworzona przez stałą aktywność polityczną i dyplomatyczną w celu zawierania różnych przymierzy pomiędzy suwerennymi władcami. Utrzymaniu równowagi sprzyjać miały państwa republikańskie tworzące swoją ligę pokoju, które z natury rzeczy nie są skłonne do szukania chwały w zdobyczach wojennych. Państwa, nastawione na współzycie pokojowe, powinny zawrzeć między sobą pakt „wieczystego przymierza” i czuwać nad przestrzeganiem prawa w stosunkach międzynarodowych. W przypadku pojawienia się zarzewia waśni, powinny proponować zwaśnionym stronom mediację i inne środki zmierzające do

zachowania pokoju. Gdyby te środki zawiodły, powinny pośpieszyć pomocą stronie napadniętej a niezdolnej do skutecznej obrony i zachowania bezpieczeństwa. Dalej Leszczyński postulował, w przypadku wojny obronnej, być zawsze w gotowości do odparcia przeciwnika. Jego projekt *pokoju powszechnego* zasługuje na szczególną uwagę ze względu na swój realizm, poprawność polityczną, konkretność podejścia do warunków utrwalania pokoju.

Hieronim Stroynowski (1752-1815) miał pełną świadomość zagrożenia bezpieczeństwa Polski ze strony zaborczych sąsiadów. Podobnie jak filozofowie francuscy odwoływał się do teorii praw natury, pojmując je jako zespół trwałych i uniwersalnych cech człowieka, nadających sens ludzkiemu życiu, utrwalających porządek i pokój pomiędzy jednostkami. Wierzył, że powszechna akceptacja tego prawa przyczyni się do rozwoju społeczeństw, a także pokojowych stosunków między narodami i państwami. Stroynowski, uwzględniając wzajemne powiązanie i wspólne potrzeby ludzi, a także zróżnicowanie narodów co do ich zasobów naturalnych, wykazywał niezbędność pokojowej współpracy między nimi w obszarze ekonomicznym i politycznym oraz moralnej współpracy, gwarantującej każdemu narodowi *bezpieczeństwo i rozwój*. To nadanie priorytetowej rangi sprawie bezpieczeństwa, stanowi główną przesłankę wysokiej oceny pokoju między narodami. Temu przedstawicielowi Oświecenia przyświecała stale myśl, że to właśnie najwyższym dobrem *społecznym jest pokój, czyli taki stan, w którym narody są bezpieczne swej własności i wolności i w którym wzajemne społeczności przyrodzonej pełnią obowiązki*.

Krytykuje wojny niesprawiedliwe, zaborcze i ukazuje ich źródła. Jednocześnie dopuszcza możliwość równoczesnego prowadzenie wojny sprawiedliwej, koniecznej dla obrony zagrożonej wolności i własności narodu. *Wojna taka może mieć miejsce tylko w dwóch przypadkach: gdy naród dla własnej obrony daje odpór nieprzyjacielowi, który kraj nachodzi i na wydarciu własności lub wolności obywateli narodów składających odważa się, kiedy w podobnym razie z powodu dobroczynnej pomocy lub szczególnych związków, jeden lub więcej narodów daje obronę niewinnemu przeciw gwałcicielowi publicznego bezpieczeństwa i pokoju*.

Ta koncepcja wojny sprawiedliwej, ciekawa z punktu widzenia filozofii bezpieczeństwa, uwzględnia warunki polityczne wówczas panujące i potrzeby państwa polskiego. Te pilne potrzeby były ujmowane łącznie z powszechnym bezpieczeństwem międzynarodowym i zasadą suwerenności wszystkich narodów. Wojna, według tej koncepcji, może przywrócić pokój, a zachowanie pokoju jest najcenniejszym wszystkich narodów.

Hugon Kołłątaj (1750-1812) cenił pokój, ale równocześnie, uwzględniając konkretną sytuację w kraju, nie potępiał wojny w sposób absolutny. Był kontynuatorem poglądów o wojnie jako „środku do pokoju”, wiele uwagi poświęcał walce narodowowyzwoleńczej. Tę walkę traktował jako odmianę wojny sprawiedliwej, koniecznej w określonych sytuacjach historyczno-społecznych. W swoich pracach nawiązywał do fizjokratycznej idei porządku fizyczno-moralnego, tworząc system etyki i filozofii społecznej, w którym istotne miejsce zajęły kwestie *bezpieczeństwa, wojny i pokoju*.¹⁷

Stanisław Staszic (1775-1826) uczyony, filozof, działacz i pisarz polityczny, czołowy reprezentant obozu reform społecznych i gospodarczych w okresie Sejmu Czteroletniego. Zajmując się historią instytucji politycznych, religijnych, prawnych i wojskowych, jak wielu przed nim, powoływał się na prawonatury i zgodnie z nim na prawo narodów. Pisał też, *jak z natury każdy człowiek ma rozum i moc na obronę swoich praw, nie na wydarcie praw drugich, tak każdy naród mieć powinien wolność używania swojej mocy i rozumu na obronę swoich praw, nie na wydzieranie praw narodom drugim*.¹⁸

Staszic przyznając prawo ludziom i narodom do obrony swoich interesów przed agresją ze strony przeciwnika, skazywał, że wojna jest wyrazem egoistycznych dążeń jednostek i grup, zmierzających do zajęcia obcych terytoriów, zdobycia bogactw, zniewolenia innych i zmuszenia ich do pracy dla siebie. Takie wojny Staszic uważał za sprzeczne z prawem natury i niesprawiedliwe, zaborcze, godne potępienia. W swoich rozważaniach na temat wojny pisał: *Ta każda wojna, która nie wraca człowiekowi praw przyrodzenia, tj. praw natury, ale tylko przenosi narody z jednej niewoli w drugą, jest skutkiem gwałtu, jest rozbojem człowieczeństwa, jest kłótnią tyranów, których łupem rodzaj ludzki*.¹⁹

Uznawał również wojny sprawiedliwe, które prowadzą do wolności lub jej przywrócenia. *Wojna, to jedyny sposób, który Najwyższy Prawodawca podał ludziom dla obronienia swoich praw, dla oswobodzenia się od gwałcieli. Tylko ta wojna jest godziwą i sprawiedliwą, która broni praw ludzkich*.²⁰

Staszic nie tylko usprawiedliwiał wojny prowadzone w obronie wolności i własności ludzi, niepodległości i suwerenności państw, lecz dopuszczał ich prowadzenie w sytuacji, kiedy zawodzą wszelkie inne, pokojowe środki rozstrzygnięcia sporów międzynarodowych. Był również za utworze-

17 H. Kołłątaj, *Porządek fizyczno-moralny*, Warszawa 1955, s. 346.

18 S. Staszic, *Pisma filozoficzne i społeczne*. Warszawa 1954, t. 1, s. 193.

19 Tamże, 191.

20 Tamże, 192.

nieniem silnej armii, która pozwoliłaby przeciwstawić się zaborczym pokusom sąsiednich państw.

Ten wielki myśliciel, humanista, analizując ówczesne stosunki międzynarodowe obfitujące w wiele konfliktów i wojen, wyrażał przekonanie, że nadejdzie taka sytuacja, kiedy z czasem zostaną one wyeliminowane z życia ludzi i zastąpione pokojem. Podzielał ufnosć filozofów okresu Oświecenia w potęgę rozumu ludzkiego, w oświatę i wychowanie sprzyjające przywróceniu praw natury w stosunkach pomiędzy jednostkami, społecznościami ludzkimi i państwami. Wierzył z przekonaniem, że w przyszłości zapanuje trwały pokój na ziemi, niezbędny warunek bezpieczeństwa i szczęścia ludzi. W pokojowym świecie ważną rolę spełniać będzie prawo narodów, zgodne z uniwersalnym prawem natury, gwarantujące wolność człowieka i możliwość decydowania o własności zdobytej własną pracą.

Staszic, podobnie jak inni myśliciele Oświecenia polskiego, sformułował również wiele wskazań o charakterze prakseologicznym, w sprawie dróg i sposobów budowania takiego pokojowego społeczeństwa, w którym zapanuje pokój i bezpieczeństwo jednostek. Często wypowiadał się także na tematy gospodarcze i handlu zagranicznego między krajami słowiańskimi.

W Polsce idee Oświecenia przyjęły się znacznie później niż w krajach Europy Zachodniej, co było związane z tym, że mieszczaństwo zyskało większe znaczenie dopiero w drugiej połowie XVIII wieku. Specyfiką polskiego Oświecenia był nigdzie niespotykany udział kleru katolickiego w tym ważnym ruchu. W całokształcie tej epoki księża stanowili 40% spośród czołowych postaci oświecenia w Polsce.

Ogólnie można przyjąć, że prace przedstawicieli Oświecenia polskiego poważnie wzbogaciły europejską myśl zarówno *polemologiczną*, jak i *irenologiczną*. Ponadto propagowały ideę prawa narodów, opartą na wartościach uniwersalnych. Obok stwierdzeń uzasadniających szczególną rolę pokoju jako najwyższej wartości, doceniano też inne dziedziny: m.in. rozwój, szczęście i *bezpieczeństwo* państw i narodów. Wskazywano także, że nie wojna, lecz pokój jest naturalnym stanem ludzkości. **Uznano również, że to człowiek jest najczęściej twórcą wojen, a jeśli tak, to również on może im położyć kres. Były także propozycje, aby budować trwały pokój w czasach poprzedzających wojnę, a nie w czasie jej trwania.**

5. MIEJSCE FILOZOFII BEZPIECZEŃSTWA WE WSPÓŁCZESNYCH POGLĄDACH FILOZOFICZNYCH I SPOŁECZNYCH

Poznaliśmy głównych filozofów, myślicieli, uczonych z okresu filozofii starożytnej, średniowiecza, nowożytnej, zwłaszcza Oświecenia, ich niezwykle cenne prace, wypowiedzi, twierdzenia i zasady dotyczące wojny, pokoju i bezpieczeństwa. Mając w pamięci to wszystko, co było przedmiotem rozważań na poprzednich spotkaniach, postaramy się przejść myślami we współczesność aby dokonać próby filozoficznego podejścia do bezpieczeństwa dnia dzisiejszego, czyli współczesności. Postaramy się wykazać zasługi współczesnych filozofów w dziedzinie bezpieczeństwa, a także wyłonić główne nurty i problemy filozoficzne tej ważnej dla ludzkości dziedziny.

5.1 GŁÓWNE NURTY, KIERUNKI I PROBLEMY FILOZOFII WSPÓŁCZESNEJ

W ostatnim okresie pojawiło się wiele prac teoretycznych dotyczących zagrożeń i przeciwdziałania tym zagrożeniom. Natomiast, co do kierunków, nurtów i problemów filozoficznych bezpieczeństwa w świecie współczesnym jest nie wiele. Rodzi się pytanie dlaczego? Postaramy się w tym wykładzie odnaleźć tych filozofów, którzy formułują główne nurty i kierunki filozofii, a także zasadniczą ich treść w sprawie wojny, pokoju i bezpieczeństwa.

W XX wieku dominowały głównie dwie przeciwstawne ideologie, które doprowadziły do dwóch wojen światowych, tj. faszyzm i komunizm. Te ideologie reprezentowali tacy filozofowie, politycy i geopolitycy jak: K. Marks i F. Engels, Adolf Hitler, Alfred Rosenberg, Joseph Goebbels, W. Lenin, J. Stalin - ci dwaj ostatni twórcy socjalizmu w Związku Sowieckim.

Na szczęście wiek XX był końcem zarówno nazizmu (faszyzmu), jak i komunizmu kosztem 60 mln ofiar. Na ich miejsce wszedł fundamentalizm islamski, który zaferował państwo **teokratyczne**, jako polityczną alternatywę zarówno dla liberalizmu, jak i dla komunizmu. Czyli mamy do czynienia m.in. z *faszyzmem religijnym*, wzrostem świadomości etnicznej i rasowej, a co za tym idzie z *nacjonalizmem*. Uczony i filozof japoński **Fakuama** twierdzi, że świat Islamu różni się znacząco od innych kultur jedną *cechą zasadniczą, mianowicie tym, że w ciągu ostatnich lat wydał wie-*

le radykalnych ugrupowań, które odrzucają nie tyle politykę Zachodu, co podstawową wartość nowoczesności i modernizacji – **tolerancję religijną**.

Na tej podstawie można wnioskować, że obecny konflikt nie jest jedynie walką z terroryzmem lub z Islamem jako religią, lecz z islamo-faszyzmem, który wyrósł na bazie kulturowej dezorientacji i braku wartości, wynikającym z procesu modernizacji. Ponadto korzenie hybrydy religii i faszyzmu sięgają również bliskowschodniej autorytarnej władzy, stagnacji ekonomicznej oraz ubóstwa w regionie. Nie ma ani jednego państwa naftowego, które użyłoby swego bogactwa do wspierania społeczeństwa industrialnego, zamiast kreować społeczeństwo skorumpowanych rentierów, którzy z czasem stali się jeszcze bardziej zagorzałymi islamskimi fanatykami.²¹

Według S. Huntingtona - amerykańskiego politologa, można się spodziewać, że tożsamość cywilizacyjna będzie w przyszłości stale znaczącym czynnikiem, a świat będzie kształtował się poprzez interakcje pomiędzy siedmioma lub ośmioma głównymi cywilizacjami: zachodnią, konfucjańską, japońską, islamską, hinduską, prawosławną, południowoamerykańską i być może afrykańską. Osobiście uważam, że jest w tym wiele racji, tym bardziej po rewolucji w Afryce Północnej, ta ósma cywilizacja staje się realna.

Na wzmocnienie tożsamości ogromny wpływ mają podstawowe czynniki różniące wymienione cywilizacje. Wśród nich znajdują się te, które dotyczą historii, języka, kultury, tradycji, religii, fundamentalnych i bardziej wyrazistych niż w przypadku odmiennych reżimów politycznych. Wprawdzie różnice nie zawsze zwiastują konflikt i nie zawsze z użyciem przemocy, ale historia pokazuje, że właśnie różnice pomiędzy cywilizacjami generowały najbardziej zaciekle i przewlekłe konflikty zbrojne.

Najbardziej prawdopodobną, a zarazem najniebezpieczniejszą przyczyną przyszłego konfliktu może być pomiędzy jedną cywilizacją a inną kulturą.

Ten sam S. Huntington zauważa bardzo ciekawe zjawisko w bezpieczeństwie światowym wskazując, że największym zagrożeniem nadchodzącej epoki będą potencjalne starcia cywilizacji, w których Europa i Ameryka albo się zjednoczą, albo zginą. Jedynym zaś sposobem zapobieżenia globalnemu chaosowi i wprowadzenia trwałego pokoju jest utworzenie porządku opartego na cywilizacji. W podobny sposób wypowiedział się w roku 2011 znany amerykański politolog i strateg Prof. Z. Brzeziński twierdząc, że tak jak nigdy Europa potrzebuje Ameryki a Ameryka Europy wobec perspektywicznych zagrożeń XXI wieku.

21 K. Liebel, *Terroryzm, Anatomia zjawiska*. Wydaw. SCHOLAR, Warszawa 2006, s. 263.

5.1.1 PACYFIZM JAKO IDEOLOGIA W SPRAWIE BEZPIECZEŃSTWA

Ujmując bardzo szeroko pacyfistów określa się jako osoby, dla których pokój jest wartością nadrzędną i dlatego podejmują różne działania zmierzające do utrwalania tej wartości w skali globalnej. Pacyfistami zatem są wszystkie osoby głoszące hasła pokojowego współżycia w skali regionalnej i globalnej oraz podejmujące działania na rzecz utrwalania pokoju. Przeciwnikami takiego pojmowania pokoju są pacyfiści *sensu stricte*, którzy akceptują tylko takie działania na rzecz pokoju, które nie akceptują **użycie siły**. To właśnie oni ogłaszają postulaty likwidacji wszystkich struktur siłowych, głównie armii oraz w ograniczonym zakresie policji i straży miejskiej i im podobne organizacje. Szukając argumentacji swoich racji, pacyfiści, w rozumieniu bardziej zawężonym, przywołują postać Chrystusa i treści Biblii. Można też dostrzec, że w poszukiwaniu autorytetów, dla uzasadnienia swych racji, pacyfiści odwołują się do wypowiedzi i praktycznych działań osób, które przez nich do takowych są zaliczane. Taką osobą z autorytetem był dla nich Jan Paweł II, który był orędownikiem pokoju, jako wartości globalnej, jako stanu w którym spełnić się mogą osobowe wartości i naczelny cel ludzki – zbawienie. Ale są jednak wypowiedzi Papieża, które wykluczają go z kręgu skrajnych pacyfistów. To on określił pacyfizm jako ideologię złudzeń, nadziei niemożliwych do spełnienia, próbującą zagłuszyć lęk, a także zrealizować partykularne interesy.²²

Tę ocenę Papieża Jana Pawła II w sprawie pacyfizmu podzielają inni konfesyjni autorzy. Do nich można zaliczyć I. M. Bocheńskiego, który stwierdza: *Twierdzenie, iż można zachować pokój likwidując potencjały militarne, jest jednym z zabobonów związanych z pacyfizmem*. Podobnie realność pacyfizmu pod wątpliwość poddaje ks. prof. Tadeusz Ślipko: *Wola zachowania pokoju jest jak najbardziej słuszna, ale nie sądzę, żeby to był pacyfizm. Pacyfizm nawołujący do tego, żeby zaniechać wszelkiej obrony nie jest słuszny. Potępiam taki pacyfizm, który nie znajduje żadnych racji dla prowadzenia wojny. Nie wiem, czy byłoby możliwe zlikwidowanie wszelkich militarnych potencjałów, lecz wydaje mi się, że jest to nierealne*.

Wydaje się, że powoływanie się na autorytet Kościoła katolickiego, uwzględniając powyższe przykłady i treści Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym Soboru Watykańskiego II, jest nieuprawnione i w pewnym sensie ma charakter manipulacji. Zupełnie czym innym jest propagowanie idei pokojowego i bezpiecznego współ-

22 Jan Paweł II, Pokój dar Boga powierzony ludziom, Orędzie na XV Ś. D. P z 1.01.1982.

życia i nakłanianie do podejmowania działań wykluczających agresję i środki militarne, a czym innym odmawiania prawa do obrony własnych wartości przez działania zbrojne, gdy zawiodą wszelkie próby negocjacji i pokojowego rozwiązania konfliktu, zapewniając bezpieczeństwo i rozwój społeczeństwa.

Aktywność środowisk pacyfistycznych wyrasta z konsekwencji nie uwzględniania realiów współczesnego świata i ortodoksyjnego traktowania pokoju i bezpieczeństwa, jako wartości i relacji społecznej o charakterze wewnętrznym, lokalnym, regionalnym i globalnym. Negacja wszelkiej walki zbrojnej, nawet tej która służy umacniania pokoju i bezpieczeństwa, nie może zyskiwać powszechnej akceptacji społeczności ani lokalnej, ani regionalnej, ani też globalnej. Żadna ideologia, żadna siła polityczna i organizacja nie może odbierać prawa do obrony własnych wartości i dóbr, wtedy kiedy istnieje ich zagrożenie ze strony agresora. W historii mamy wiele przykładów, że uległość i bierność nienależały do najlepszych sposobów rozwiązywania spornych problemów. Uważano je jako słabość jednej ze stron konfliktu, co nasilało konflikt niż osłabiało go. Współczesny świat dostrzega inne środowiska i siły społeczne, których inspiracje nie wynikają z hołdowania ideologii pacyfistycznej.

5.2 BEZPIECZEŃSTWO, WOJNA I POKÓJ W FILOZOFII WSPÓŁCZESNEJ

Bezpieczeństwo we współczesnej rzeczywistości należy do głównej wartości jednostki i społeczeństw. Poglądy filozoficzne dzisiaj głoszone są z różnych ideologii, ale większość z nich sprowadzają się do utrzymania pokoju, budowania cywilizacji i zapewnienia warunków do godnego bytu jednostki i społeczeństwa oraz ich rozwoju.

Jan Paweł II, rozpatrując treść wypowiedzi Leona XIII w sprawie wydarzeń politycznych i społecznych w skali lokalnej, regionalnej i globalnej, które zdominowały świat po zakończeniu II wojny światowej w 1945 r. Czasową granicę ocen zawartych w encyklice ocen i analiz stanowi rok 1989, rok likwidacji bipolarnego podziału świata i rozpadu imperium sowieckiego oraz zniesienia dominacji ideologii inspirowanej marksizmem i leninizmem, nie tylko w państwach realnego socjalizmu. Papież m.in. stwierdza, że źródłem antagonizmów międzynarodowych w różnych wymiarach w latach 1945-1989 to okres szczególnego zagrożenia pokoju światowego. W tym czasie pokój był zagrożony realnym widmem wojny totalnej, której skutki trudne były do przewidzenia. Świat, podzielony

na dwa zwalczające się systemy polityczne i ideologiczne, zdominowany przez wielkie mocarstwa, wybrał błędną drogę utrwalania pokoju poprzez wyścig zbrojeń. Ten wyścig zamiast niwelować zagrożenie wojną totalną, potęgował je. Olbrzymie środki przeznaczane na zbrojenie w żaden sposób nie służyły człowieczeństwu, realizacji wartości osobowych. W czasie, kiedy wielkie obszary były dotknięte niedostatkiem, a nawet głodem, chorobami, analfabetyzmem, tworzono coraz nowocześniejsze, bardziej skomplikowane środki walki, systemy wzajemnego unicestwienia na Ziemi i w Kosmosie.

Jan Paweł II, dokonując wartościowania i oceny stron mających największy wpływ na stan stosunków międzynarodowych, wskazywał na ideologię, która jest najbardziej obciążona odpowiedzialnością za istniejący stan rzeczy. Zgodnie z duchem Encykliki „*Rerum novarum*” i właściwym Kościołowi i własnym systemem wartości, Papież wskazał, że istniejące odium zła pochodzi od ideologii, która zanegowała tradycyjne wartości ludzkie, podporządkowała bez reszty osobę ludzką kolektywowi. *Był nią marksizm i inspirowany tą ideologią realny socjalizm.*

Przyczyną minionych wojen i deformacji właściwej socjalizmowi był błąd o charakterze antropologicznym. Rozpatruje on bowiem pojedynczego człowieka jako zwykły element i część organizmu społecznego w taki sposób, że dobro jednostki zostaje całkowicie podporządkowane działaniu mechanizmu ekonomiczno-społecznego, zaś z drugiej strony utrzymuje on, że dobro jednostki można urzeczywistnić nie uwzględniając jej samodzielnego wyboru i niezależnie od przyjęcia przez nią w sposób indywidualny i wyłączny odpowiedzialności za dobro czy zło. W ten sposób człowiek zostaje utożsamiony z pewnym zespołem relacji społecznych, a jednocześnie zanika pojęcie osoby jako samodzielnego podmiotu decyzji moralnych, który podejmując je, tworzy porządek społeczny. Skutkiem tej błędnej koncepcji osoby jest deformacja prawa, które określa zakres moralności człowieka, a także sprzeciw wobec własności prywatnej. Człowiek pozbawiony wszystkiego, co mógłby, „nazwać swoim” oraz możliwości zarabiania na życie dzięki własnej przedsiębiorczości, staje się zależny od maszyny społecznej i od tych, którzy sprawują nad nią kontrolę, co utrudnia mu znacznie zrozumienie swej godności jako osoby i zamyka drogę do tworzenia autentycznej ludzkiej wspólnoty.²³

23 Centesimus annus, n. 18.

5.3 FILOZOFIA SYSTEMÓW TOTALITARNYCH I DEMOKRATYCZNYCH

Ideologia marksistowska, która po drugiej wojnie światowej od 1945 r., zdominowała znaczną część świata realnym socjalizmem, nie dostrzegała innego sposobu likwidacji antagonizmów jak **walka klas**. *Walka klas, według teorii marksizmu – stwierdzał Jan Paweł II – oraz militaryzm mają zatem te same korzenie: ateizm i pogardę dla osoby ludzkiej, które dają pierwszeństwo zasadzie siły przed zasadą słuszności i prawa.*²⁴ Istota zła doktryny walki klas tkwi w tym, że wyklucza onawszelkie porozumienie, stąd porządek międzynarodowy istniejący po zakończeniu II w. św. Papież nazwał, **raczej nieobecnością wojny, aniżeli autentycznym pokojem**?. Ten stan miał właśnie taki charakter, ponieważ wynikał on z konieczności obrony przed niebezpieczeństwem, przed rozszerzaniem się komunizmu.

Jan Paweł II, wyrażając swój pogląd w sprawie wojny i konfliktów zbrojnych nie usiłował je wartościować na sprawiedliwe i niesprawiedliwe. W jego zamyśle każda wojna, bezwzględnie na jej charakter, każdy konflikt z użyciem broni jest *niegodziwością*, ponieważ jest sprzecznym z wartościami osobowymi rozstrzygnięcia konfliktów. Konsekwencją tego jest odrzucenie tego typu rozwiązań. Papież, nie akceptując przemocy w relacjach społecznych w wymiarze wewnętrznym, lokalnym, regionalnym i globalnym, dostrzegał ich realność i wskazywał na zło, które z tego wynika. Przeciwdziałanie temu jest wyzwaniem dla wszystkich, których aktywność może powodować utrwalenie pokoju wewnątrz państw i w skali międzynarodowej. Papież, będąc orędownikiem pokoju, dystansował się od ideologii pacyfistycznej, uznając ją za ideologię złudzeń, celów niemożliwych do osiągnięcia i w wielu przypadkach zorientowaną na realizację partykularnych interesów.²⁵

Benedykt XVI stwierdza: *Prawdą jest, że budowanie pokoju wymaga stałego utrzymywanie kontaktów dyplomatycznych, wymiany ekonomicznej i technologicznej, spotkań kulturalnych, uzgodnień co do wspólnych projektów, jak również podejmowania wspólnych zobowiązań, by zapobiec zagrożeniom takim jak konflikty wojenne i powstrzymać u podstaw częste zapędy terrorystyczne. Żeby jednak te wysiłki przyniosły trwałe efekty, muszą być oparte na wartościach zakorzenionych w prawdzie życia.*²⁶ *Prawda życia polega na inspiracji płynącej z powinności chrześcijan.*

24 Tamże, n. 13.

25 Jan Paweł II, Pokój dar Boga powierzony ludziom. Orędzie na Ś. D. P, z 1.01.1982.

26 Benedykt XVI, Caritatis in veritate, n. 71.

Benedykt XVI, rozważając problemy współczesnego świata całą uwagę skupia na ukazaniu miłości, jako aktu bezinteresownego wzajemnego obdarowania i prawdy w relacjach społecznych. Wskazuje ich źródło, jest nim religia, ukazująca istotę człowieczeństwa w pełnym wymiarze. Papież nie zajmuje się rozstrzygnianiem problemów wojny i militarnych zagrożeń pokoju, ogranicza się jedynie do zacytowanej wyżej wypowiedzi. Nie wyklucza to podstaw do stwierdzenia, że propagując pokój, jako właściwą człowieczeństwu formę współżycia, ukazując wielorakie zagrożenia i ich źródła, absolutnie wyklucza wojny i konflikty zbrojne, jako formy rozstrzygnięcia sporów i dochodzenia swych praw bez użycia siły.

Obecnie nie liczni filozofowie wypowiadają się o wojnach sprawiedliwych i niesprawiedliwych nawiązując do idei twórców marksizmu-leninizmu. A przecież ich teorie, zawarte w takich dziełach jak: K. Marks – Manifest komunistyczny; W. Lenin – Socjalizm a wojna; J. Stalin – Historia Wszechzwiązkowej Partii (bolszewików). Ideologie głoszone przez wymienionych „twórców” socjalizmu przez wiele lat, wywierała znaczący wpływ na wiele dziedzin życia jednostki i całych społeczeństw w skali lokalnej, regionalnej i globalnej. *Na tej ideologii budowano systemy totalitarne oparte na sile i przemocy.*

Podstawą marksowskiej koncepcji wojny jest walka klas. Społeczeństwo kapitalistyczne dzieli się na dwie antagonistyczne klasy społeczne, tj. posiadaczy środków produkcji i proletariuszy, którzy mają tylko siebie (bez środków produkcji). Ta sytuacja powoduje nieustający konflikt, który można znieść tylko poprzez utworzenie państwa bezklasowego. Jedynym sposobem zbudowania społeczeństwa bezklasowego jest **rewolucja proletariacka**. Jest ona konieczna, ponieważ klasy posiadające nie chcą oddać władzy i uprzewilejowanej pozycji społecznej. Rewolucja zaś jest jednoznaczna z walką zbrojną., Komuniści uważają za niegodne ukrywanie swych poglądów i zamiarów. Oświadczają oni otwarcie, że cele ich mogą być osiągnięte jedynie przez obalenie przemocą całego dotychczasowego ustroju społecznego. *Niech drżą klasy panujące przed rewolucją komunistyczną. Proletariusze nie mają w niej nic do stracenia prócz swych kajdan. Do zdobycia mają świat cały.*²⁷

Antagonizmy klasowe mają wymiar globalny i powodują, że przenoszą się na konflikty pomiędzy państwami, które objawiają się w formie wojen, jakie między nimi wybuchają. Wedle marksistów rewolucja proletariacka jest koniecznością dziejową, jest realizacją postępu społecznego, tworzenia społeczeństwa bezklasowego w skali jednego państwa, a w perspektywie

27 K. Marks, F. Engels, Manifest komunistyczny. Power Pres 2000, Gdańsk 2000, s. 35.

światowego systemu bezklasowego.

*Z chwilą gdy nie będzie już żadnej klasy społecznej do uciskania, gdy nie będzie panowania jednej klasy nad drugą i walki jednostek o byt, wypływający z dotychczasowej anarchii produkcji, gdy będą usunięte wynikające stąd gwałty i starcia – z tą chwilą nie ma kogo uciskać i niepotrzebna się staje specjalna władza uciskająca – państwo.*²⁸

Skoro nie będzie państw, nie będzie między nimi konfliktów, co oznacza, że dzięki rewolucji proletariackiej powstanie świat wolny od wojen. Zatem wszystkie wojny wiodące do realizacji społeczeństwa bezklasowego, umożliwiające utworzenia światowego społeczeństwa socjalistycznego, są wypełnieniem postępowej, dziejowej misji proletariatu. Odnosząc się do definicji wojen sprawiedliwych i niesprawiedliwych, zawartej w „Historii WKP (b)”, której autorstwo przypisuje się J. Stalinowi, rewolucje socjalistyczne, a także wojny prowadzone przez państwa socjalistyczne są przejawem wojny sprawiedliwej. Zgodnie z tą aksjologią zarówno wojna Związku Sowieckiego z hitlerowski Niemcami (III Rzeszą), jak i z Polską od 17. 09. 1939 r., po stronie sowieckiej była sprawiedliwa. Polska zaś, pomimo że broniła swej niepodległości i suwerenności, wedle tej oceny, toczyła ofiarnie wojnę niesprawiedliwą, bo była państwem klasowym, kapitalistycznym. Wojny sprawiedliwe służą sprawie postępowego rozwoju społeczeństwa.

W konsekwencji idea utworzenia świata bez antagonizmów klasowych, bez państw będących narzędziem uciskania, bez wojen w wydaniu sowieckim, służyć miała uzasadnieniu eksportu rewolucji, budowania świata podporządkowanego mocarstwom, globalnym aspiracjom ZSRR. *Taka interpretacja dziejów była przejawem maksymalizmu militarnego. Praktycznie to spowodowało niespotykany w historii świata wyścig zbrojeń i utworzenie systemu bipolarnego do końca XX wieku, do 1991 roku.*

Bipolarny podział świata uzasadniał tworzenie atmosfery ciągłego zagrożenia ze strony państw kapitalistycznych zorganizowanych w NATO. Skoro, wedle tych stwierdzeń, takowe zagrożenie istniało, należało mu się przeciwstawić przez zbrojenie, gotowość podjęcia obronnych działań wojennych.

Oficjalna propaganda ukazywała doktrynę wojenną Układu Warszawskiego jako **obronną**. Domniemany konflikt zbrojny byłby zawsze odpowiedzią na ekspansję natowską. Finalnym tej odpowiedzi miało być zwycięstwo, „wyzwolenie” państw kapitalistycznych Europy Zachodniej i ustanowienie w nich ustroju socjalistycznego. Należy rozu-

²⁸ K. Marks, F. Engels, Dzieła wybrane, t. 2, Warszawa 1949, s. 139.

mieć, że w istocie doktryna wojenna była podporządkowana idei światowej rewolucji socjalistycznej. Odzwierciedlała ona także imperialne ambicje ZSRR dominowania w świecie, a integralnym etapem tych dążeń miało być podporządkowanie sobie kontynentu europejskiego. Tego świat się nie doczekał. Doczekał się natomiast etapu budowy państw demokratycznych i gospodarki wolnorynkowej, które mogą się rozwijać i być bezpiecznym w NATO i UE.

5.4 INTERWENCJE MILITARNE W BEZPIECZEŃSTWIE WSPÓŁCZESNYM

Kształtowanie norm regulujących uciekania się do użycia siły było przedmiotem wielowiekowego procesu rozwoju stosunków międzynarodowych, szczególnie w wymiarze prawnym, filozoficznym i politycznym. Jeśli przyjmiemy, że przez interwencję będziemy rozumieli ingerencję w sprawy należące do wyłącznych kompetencji drugiego państwa w sposób władczy, wówczas zauważymy, że zjawisko to było podstawą formowania się relacji pomiędzy państwami, a także ewolucji norm prawa międzynarodowego.

Normy, regulujące przypadki uciekania się do siły militarnej wraz z zasadami suwerenności terytorialnej, niezależności i równości państw, tworzą ramy międzynarodowego porządku prawnego. Stanowią również podstawę systemu bezpieczeństwa zbiorowego. Ocena zjawiska użycia siły militarnej w stosunkach międzynarodowych zależy od wielu czynników, w tym przede wszystkim od czynników politycznych i systemu prawnego.

Ustalenia zasad bezpieczeństwa międzynarodowego oraz interwencji militarnych, jest procesem i podlega permanentnemu rozwojowi. Na pewno nie można uznać, że aktualny stan jest doskonały, albo na tyle wystarczający, aby go ocenić jako zadawalający. Wysiłki Organizacji Narodów Zjednoczonych w celu opanowania sytuacji w 1991 roku w czasie konfliktu zbrojnego iracko-kuwejckiego, interwencji NATO w Kosowie (1999) oraz konflikt rosyjsko-gruziński w 2008 r. są tego wyrazistym przykładem.

Społeczność międzynarodowa potępia wszelkie formy interwencji z wyjątkiem działań objętych pod auspicjami ONZ przeciwko państwu ustawicznie łamiącemu prawo międzynarodowe i naruszającemu zasady pokojowego współistnienia. *Zakaz interwencji, zawarty w art. 2 ust. 7 Karty NZ, jest powszechnie uznaną zasadą prawa międzynarodowego, dodano: nie jest interwencją dopuszczalną przez Kartę NZ samoobrona indywidualna lub zbiorowa.* Jednak interwencję ONZ określa się jako wspólne działania konieczne dla utrzymania lub przywrócenia międzynarodowego pokoju

i bezpieczeństwa poprzez udzielenie przez Radę Bezpieczeństwa zaleceń lub podjęcie obowiązujących wszystkich członków decyzji, zgodnie z art. 39 i następnymi artykułami Karty NZ, postanowione uchwałą RB ONZ, która dysponuje różnymi środkami nacisku, łącznie z użyciem sił zbrojnych ONZ. Analizując zjawisko interwencji i poszczególne jej przejawy, można dostrzec pewną prawidłowość polegającą na tym, że jej zakaz wynika przede wszystkim z zasady suwerenności, niepodległości, równości wszystkich bez wyjątków państw i samostanowienia narodów.

Istnieje jeszcze inne rozumienie interwencji militarnej w innej sytuacji. Wiadomo, że art. 2 pkt. 4 Karty NZ zawiera zakaz użycia siły i groźby jej użycia przeciwko integralności terytorialnej i niezawisłości politycznej któregokolwiek państwa, ale także rozszerza ten zakaz na cele Narodów Zjednoczonych, które decydują o zgodności podjętej decyzji. Tak przyjęta formuła nie oznacza całkowitego zakazu użycia siły, tym bardziej, że zgodnie z art. 51 Karty NZ, dozwolone jest użycie siły w wykonaniu prawa obrony indywidualnej lub zbiorowej w celu udzielenia pomocy państwu, które padło ofiarą napaści przez agresora. Ponieważ są różne opinie na temat tego zjawiska, należy nieco szerzej go naświetlić, choć nie ukrywam, mogą być sytuacje bardzo skomplikowane i nieprzewidywalne, a reakcje muszą być natychmiastowe i bardzo skuteczne.

Wszystkie systemy prawne uznają zasadę: **vim vi repellere omnia iura permitunt** – *na odparcie siły siłą pozwalają wszystkie prawa*. Artykuł 51 zapewnia legalność samoobrony indywidualnej i zbiorowej i odwołuje się w tym miejscu do przyrodzonego (naturalnego) prawa. Warunki wykonywania prawa do samoobrony są wyraźnie określone w Karcie NZ.

Chociażdecydującą rolę w zakresie samoobrony Karta NZ przyznaje Radzie Bezpieczeństwa, to jednak stwierdzenie o wystąpieniu aktu zbrojnego należy również do samego państwa napadniętego, które pierwsze decyduje o podjęciu samoobrony. Musi ono także ogłosić w sposób swobodny przez prawowity rząd o tym, że zostało ofiarą ataku zbrojnego, co stanowi przesłankę dla użycia siły w samoobronie zbiorowej na rzecz państwa napadniętego. Wśród prawa samoobrony wymienia się niezbędność i konieczność oraz proporcjonalność środków użytych do powstrzymania lub likwidowania ataku zbrojnego. Samoobrona musi być natychmiastowa nieprzeparta, a także niepozostawiająca wyboru co do czasu i środków na zastanowienie.

Samoobrona zbiorowa jest oparta na umowie wyrażonej swobodnie przez strony, zawartej w celu traktowania napaści zbrojnej na jedną lub kilka z nich za napaść przeciwko wszystkim. Istnienie umowy zawartej zgod-

nie z Kartą NZ upoważnia wszystkie strony do zastosowania samoobrony, a nie tylko państwo napadnięte. Nie jest przy tym konieczne aby umowa była zawarta przed atakiem zbrojnym. Dodając do tego fakt, że reguły samoobrony zbiorowej mają także zastosowanie do obrony na prośbę ofiary napaści zbrojnej można dojść do wniosku, że każde państwo może skorzystać z samoobrony indywidualnej i zbiorowej. Inną możliwością użycia siły zbrojnej jest akcja mająca na celu utrzymanie pokoju i bezpieczeństwa na podstawie decyzji kompetentnych organów ONZ.

Przykładem interwencji militarnej jest również działanie z użyciem sił zbrojnych w celu ochrony własnych obywateli i ich dobra. Karta NZ nie zakazuje wprost tego typu interwencji, ale z drugiej strony poszanowanie suwerenności terytorialnej jest podstawą stosunków międzynarodowych. Wydaje się, że ten problem będzie wymagał dodatkowej interwencji wobec wzrostu zagrożeń wynikających z terroryzmu oraz wystąpieniu kilku przypadków tego rodzaju interwencji, np. w celu uwolnienia zakładników.

Jeszcze innym zagadnieniem jest interwencja w obronie praw człowieka, podejmowana w celu ochrony obywateli państwa, przeciwko której skierowana jest interwencja. Normy prawa międzynarodowego nie są skłonne zaakceptować legalności tego typu interwencji, usprawiedliwianej względami wyższymi, interesem ogólnym lub ochroną praw człowieka.

Dylemat interwencji humanitarnej i legitymacji tego typu działań przez upoważnienia Rady Bezpieczeństwa ONZ, wobec naruszenia suwerenności państw, zdaje się skutecznie potwierdzać tezę, iż formuje się nowy porządek międzynarodowy, w którym coraz silniejszym zadaniem będzie redefinicja pojęcia interwencji militarnej. Powodem tego zjawiska są nowe wyzwania i chociaż reinterpretacja Karty NZ w gruncie rzeczy stawia ducha Karty przeciwko literze Karty, ale staje się pewną próbą wyjścia z tej trudnej i złożonej sytuacji.

Ewolucja celów i potrzeb oraz percepcja zjawisk doprowadziła do zmian w podejmowaniu problematyki dotyczącej zjawiska suwerenności i interwencji w bezpieczeństwie międzynarodowym. Z jednej strony sprzyja instytucjonalizacji wartości suwerenności i regule nieingerencji w sprawy należące do wyłącznej kompetencji państw, z drugiej zaś dyskursowi na temat relatywizacji suwerenności i poszukiwania jej nowego zakresu.

Globalizacja prowadzi do powstania relacji pomiędzy państwami, wciąż jako jedyne dysponującymi atrybutami wynikającymi z suwerenności, co gwarantuje prawo międzynarodowe oraz relacje między nimi a pozostałymi uczestnikami życia międzynarodowego, których istnienie i działalność są coraz częściej szerszej przez to prawo uwzględniane.

Współzależność, koszty współczesnych konfliktów zbrojnych oraz potencjalne płynące z nich korzyści, sprzyjają zachowaniom powściągliwymi umiarkowanym, a nawet czasami je wymuszają, gdy stawką w warunkach współzależności warto zabiegać, jest stabilne, pokojowe środowisko, zarówno w wymiarze regionalnym jak i globalnym. Sprzyja to tworzeniu takiego międzynarodowego systemu, który chroni państwo, a jednocześnie ogranicza jego swobodę działania. Równolegle proces zacieśniania się więzów pomiędzy sferą wewnętrzną i międzynarodową prowadzi do ograniczania swobody państw w sferze wewnętrznej, a zwłaszcza w przestrzeganiu praw człowieka.

6. FILOZOFIA BEZPIECZEŃSTWA PERSONALNEGO I STRUKTURALNEGO WOBEC ZAGROŻEŃ XXI WIEKU

Na początek zadajmy filozoficzne pytanie: co należy rozumieć pod pojęciem „*bezpieczeństwo personalne*”, i „*bezpieczeństwo strukturalne*” następnie postarajmy się odkryć istotę tego zjawiska w tych dwóch kategoriach.

Ogólnie można powiedzieć, że wszelkie rozważania prowadzone na temat bezpieczeństwa mają głęboki sens tylko wówczas, jeśli one dotyczą człowieka i wielkości relacji jakie są mu właściwe, w kategorii jednostkowej, społecznej, instytucjonalnej i globalnej. Zatem *bezpieczeństwo personalne* dotyczy bezpieczeństwa osoby (człowieka), ze wszystkimi jej wartościami materialnymi i duchowymi. Natomiast *bezpieczeństwo strukturalne* odnosi się do strony organizacyjnej i instytucjonalnej życia społecznego w kontekście lokalnym, państwowym, regionalnym i międzynarodowym. Z tego powodu rozważania te muszą uwzględniać aksjologiczną wartość człowieczeństwa i być wieloaspektowe.

6.1 CZŁOWIEK WOBEC WSPÓŁCZESNYCH ZAGROŻEŃ

Przyczyną poczucia zagrożenia są dwa wyraźne źródła, tj. natura i człowiek. Doświadczenia ludzkości dowodzą, że największe zagrożenie dla osoby ludzkiej stanowi człowiek, a nie natura. Już Thomas Hobbes (1588-1689) socjolog, filozof uznawał bezustanny strach i niebezpieczeństwo gwałtownej śmierci za naturalny stan społeczeństwa. Ludzie, jego zdaniem, pozostawieni sami sobie ubiegają się o władzę i korzyści, kierując się motywami własnych interesów. W tym przypadku, bez szerszego uzasadnienia można stwierdzić, iż niebezpieczeństwo rodzi się głównie z dwóch powodów, tj. z *nienawiści do drugiego człowieka i chęci zysku*. Oczywiście, zarówno pierwsze jak i drugie powstaje na różnym tle, w konkretnej sytuacji, ale w istocie sprowadza się do tego samego – zagrożenia życia i zdrowia ludzi i ich mienia. Należy mu przyznać rację w postawieniu problemu „*porządku społecznego*” szeroko pojętego.

Żyjemy w wieku XXI, w którym poziom zagrożenia bezpieczeństwa nie maleje, rośnie z każdym dniem, a w niektórych obszarach przekracza wyobraźnię przeciętnego człowieka. Tu rodzi się pytanie: gdzie i kiedy człowiek pragnie być bezpieczny? Okazuje się, że na podstawie badań i danych statystycznych, bez większego błędu można zaryzykować twier-

dzenie o takiej treści., Każdy człowiek, bez względu na wiek i pozycję społeczną chce być bezpieczny w domu i na ulicy, w szkole i pracy, w kawiarni i klubie, w kinie i teatrze, w tramwaju i autobusie, w pociągu i samochodzie, w statku wodnym, powietrznym i kosmicznym, w parku i na plaży oraz innych miejscach użyteczności publicznej. Jednym słowem, człowiek chce być bezpiecznym w każdym miejscu i czasie na terytorium swego państwa i poza jego granicami. Aby spełnić wyżej wymienione pragnienia człowieka w zakresie jego bezpieczeństwa (z pominięciem bezpieczeństwa militarnego) są angażowane wyspecjalizowane milionowe siły osobowe i miliardowe środki techniczno-finansowe.

Ponadto, niemałą rolę ma dzisiaj zagrożenie powodowane zjawiskami naturalnymi przyrody i urządzeniami technicznymi lub środkami komunikacji lądowej, wodnej, powietrznej i kosmicznej. Nie bez znaczenia dla bezpieczeństwa istoty ludzkiej pozostają choroby zakaźne i epidemie już wykryte i nie ujawnione.

Oprócz wymienionych zagrożeń, wiek XXI uwypukla nowe zjawiska zagrożeń człowieka, do których zaliczamy: *terroryzm światowy, przestępczość zorganizowaną o zasięgu narodowym i międzynarodowym, proliferację broni masowego rażenia (jądrowej, chemicznej, biologicznej), cyberterroryzm, masowe migracje, masowe bezrobocie, kryzysy ekonomiczne i nieefektywność elit władzy.*

Już te kategorie i rodzaje zagrożeń oraz ich źródła pokazują, że ich charakter jest bardzo złożony i trudno jednoznacznie, twierdząco odpowiedzieć, które z nich stanowią jednorodną całość. Wręcz przeciwnie, zagrożenie to sumazagrożeń cząstkowych, wynikających z różnych otaczających nas zjawisk. Można wysunąć twierdzenie, że nie ma obiektywnej możliwości sporządzenia listy zamkniętej występujących zagrożeń; będzie ona otwarta, ponieważ podstawowym źródłem zagrożeń jest człowiek, a stąd nieprzewidywalność co do jego zamiaru.

Okazuje się, że ten problem, problem bezpieczeństwa jest jeszcze bardziej złożony. Długoletnie obserwacje wskazują dobitnie, że poszczególne rodzaje zagrożeń odznaczają się zmiennością, tj. w miarę upływu czasu zagrożenie nasila się, by po osiągnięciu stanu krytycznego następował odwrót; przykładem takiego zjawiska może być forma narastania zagrożenia w funkcji czasu, jak też różna może być forma narastania zagrożenia i jego rozładowania, na przykład napięcie między różnymi państwami może narastać, po czym następuje jego rozładowanie w drodze negocjacji pokojowych dyplomatycznych lub wojny.

Te proste zestawienia wskazują z kolei na skomplikowany charakter

pojawiających się zagrożeń z uwagi na fakt zmiennej struktury poszczególnych elementów zagrożeń i skali ich występowania. Rozważania prowadzone w tym przedmiocie prowadzą do wniosku, że poczucie bezpieczeństwa jest przeciwne do poczucia zagrożenia. To z kolei oznacza, że *poczucie bezpieczeństwa występuje zawsze wtedy, kiedy poczucie zagrożenia jest niskie lub minimalne*.

Mogłoby się wydawać, że stanem optymalnym byłoby przyjęcie ustalenia, w którym subiektywna ocena poczucia bezpieczeństwa pokrywałaby się z poczuciem całkowitego bezpieczeństwa. To byłoby zbyt uproszczeniem pojmowania zjawiska tak istotnego dla osoby ludzkiej. Na przestrzeni doświadczeń dostrzega się, że poczucie absolutnego bezpieczeństwa jednego podmiotu może pokrywać się z całkowitym zagrożeniem dla innego. W takiej złożonej sytuacji można dojść do takiej oto interpretacji: w każdym zagrożeniu osiągnięcie absolutnego poczucia bezpieczeństwa jest czymś pozytywnym, lecz wątpliwym; niezbędnym staje się dokonywanie oceny rzeczywistości w przestrzeni pomiędzy poczuciem bezpieczeństwa, a poczuciem zagrożenia. To oznacza, że subiektywne poczucie zagrożenia w rzeczywistości składa się z określonej sumy specyficznych zagrożeń. Czyli okazuje się, że każda kategoria zagrożeń jest inna w swojej istocie i wymaga profesjonalnego podejścia do jej oceny. Inaczej ocenia się bezpieczeństwo personalne, a jeszcze inaczej bezpieczeństwo strukturalne, o czym będziemy prowadzić rozważania w dalszej części wykładu.

6.2 GŁÓWNE PROBLEMY FILOZOFICZNE BEZPIECZEŃSTWA PERSONALNEGO

Odwołując się do świata wartości, takich jak : wolność, miłość, prawda, sprawiedliwość, solidarność, pokój i bezpieczeństwo, czyniąc człowieka odpowiedzialnego za swoje czyny, filozofia sprzyja kształtowaniu bezpieczeństwa personalnego, tj. człowiekowi w jego realnych warunkach cywilizacyjnych i kulturowych.

Czasy nowożytne wprowadzają do koncepcji bezpieczeństwa nowe kategorie, takie jak: stan gospodarki, prawodawstwo, poprawne stosunki wewnątrz państw i między państwami, wolność, równość i braterstwo. Czyli odtąd zaczęto dostrzegać problem *bezpieczeństwa personalnego* w ogólnym systemie bezpieczeństwa narodowego. *W tym czasie pojawił się postulat Immanuela Kanta społeczeństwa obywatelskiego, w którym wyeliminowałoby władzę zmysłów, w których dobre ustawodawstwo gwarantowałoby podmiotowe traktowanie obywateli w sposób rozumny korzy-*

stających ze swych uprawnień.²⁹ Oprócz Immanuela Kanta, wielu innych myślicieli wysunęło ideę aktywizmu, podmiotowego traktowania człowieka jako kreatora swojego losu i swojego bezpieczeństwa oraz wartości autonomicznej mającej niezbędnej dozy wolności umożliwiającej ów aktywizm i odpowiedzialność zabezpieczeństwo swoje i innych.

Napodstawie licznych badań, prowadzonych w wielu ośrodkach, można wysunąć twierdzenie, że w procesie budowania współczesnej cywilizacji człowiek tworzył dobra materialne, techniczne i z różnych innych dziedzin osiągając wysokie standardy życia społecznego. Realizacja nawet słuszných celów industrialnych, przyniosła człowiekowi wiele dobra i w pewnych obszarach bezpieczeństwo ekonomiczne, ale równocześnie z tymi pozytywnymi zmianami nastąpiła globalizacja zagrożeń i wyzwań, pojawiły się nowe niekorzystne zjawiska, jak chociażby postępująca degradacja środowiska naturalnego, pogorszenie się zdrowia ludzkiego, nasilenie się chorób cywilizacyjnych. W obszarze moralnym nadal nie został rozwiązany dylemat: „**być**” czy „**mieć**”. Nowe zjawiska obserwujemy w sferze militarnej, została odsunięta groźba wojny światowej, lecz nie została wyeliminowana w naszej świadomości.

Do wyzwań wyżej wymienionych należy dołączyć wyzwania wewnętrzne, które bezpośrednio kształtują bezpieczeństwo personalne. Należy tu odnotować takie zjawiska jak: przestępczość zorganizowaną krajową i międzynarodową, poczucie bezpieczeństwa osobistego podmiotu i jego mienia oraz wiele innych, rodzące nowe problemy teoretyczno-poznawcze i praktyczne.

Ta nowa sytuacja XXI wieku, zmienna i nieprzewidywalna podnosi rangę filozofii i edukacji do bezpieczeństw dziele wyjaśnienia źródeł i istoty bezpieczeństwa personalnego, dróg i metod jego budowania i obrony wobec współczesnych zagrożeń. Należy w tym miejscu stwierdzić, iż dotychczasowe koncepcje dotyczące wojny i pokoju nie mogą uzasadniać idei bezpieczeństwa personalnego, ponieważ mogłoby to doprowadzić do abstrakcyjnego pacyfizmu, nie liczącego się z realizmem społeczno-politycznym i militarnym w świecie.

Bezpieczeństwo personalne to także ograniczenie do pewnego minimum negatywnych przeżyć emocjonalnych jednostki, wynikających z jej udziału w życiu społecznym, które przejawiają się w postaci lęku lub strachu. Są to stany emocjonalne, które przeżywamy na co dzień, których unikać nie sposób. Różnica między nimi polega na tym, że lęk dotyczy zagrożeń społecznych (obawa przed utratą pracy, egzaminem, rozpadem zwią-

²⁹ Por. I. Kant, Uzasadnienie metafizyki moralności, Wrocław 1984.

ku małżeńskiego, powrotu do domu o późnej porze itp.), natomiast **strach** jest właściwy dla sytuacji zagrożenia fizycznego (groźba utraty zdrowia w wyniku upadku, pobicia przez przypadkowych chuliganów, fizycznego zgwałcenia itd.) *Mają one też dwojakie znaczenie, ponieważ w pewnych sytuacjach pozytywnie wpływają na jakość życia, powodując m.in. wzrost aktywności oraz motywacji do rozwiązywania problemów zawodowych poprzez podnoszenie kwalifikacji i osobistych. W innych przypadkach są one źródłem zagrożenia personalnego, ponieważ mogą dezorganizować działania człowieka, powodować tworzenie niekorzystnych relacji ze środowiskiem społecznym, skłaniać do izolowania się i unikania kontaktów z innymi ludźmi, być źródłem nawet zachowań agresywnych w określonych stanach i sprzyjających do tego warunkach.*³⁰

Wpływ lęku i strachu na bezpieczeństwo personalne będzie w dużym stopniu zależny od indywidualnych cech charakterologicznych osób, które te stany przeżywają, w danym czasie i w określonych warunkach, okolicznościach. Poczucie bezpieczeństwa personalnego i odczuwanie jego zagrożeń ma zawsze charakter indywidualny i uzależnione jest od cech osobowości człowieka, który tego doświadcza. Nie wyklucza to jednak obiektywnych uwarunkowań, które są związane z bezpieczeństwem strukturalnym w realnej rzeczywistości.

Podstawowa przesłanka bezpieczeństwa związana jest z uznaniem jednostki za zbyt osobową, co w wymiarze etycznym powoduje zakaz przedmiotowego traktowania. Istotną wartością staje się ludzka godność. Jej ochrona znajduje zapis w wielu dokumentach międzynarodowych, np. w art. 1. Deklaracji Praw Człowieka stwierdza się: „*Wszyscy ludzie rodzą się równi pod względem swej godności i swych praw. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i winni odnosić się względem siebie w duchu braterstwa*”. Podobne zapisy znajdują się w konstytucjach państw i innych dokumentach międzynarodowych i państwowych oraz wypowiedziach mężów stanu i znanych polityków oraz innych osób o dużym autorytecie moralnym.

Przykładem nie przestrzegania postanowień prawnych i społecznych w zakresie bezpieczeństwa personalnego, tj. godności i praw człowieka mogą być: dyskryminacja rasowa, dyskryminacja światopoglądowa, dyskryminacja płciowa, katorżnicza praca nieletnich (dzieci), reifikacja podwładnych i pracowników i inne objawy patologii.

Na zakończenie muszę wskazać najeszcze jedno niebezpieczne zjawisko. W najnowszych publikacjach dotyczących istoty ludzkiej coraz mniej porusza się jej związku z przyrodą. A przecież człowiek żyje w środowisku. 30 K. Kołodziejczyk, Filozofia bezpieczeństwa. WSOWL, Wrocław 2010, s. 21.

sku przyrody na co dzień. Przyroda jest tym miejscem, w którym człowiek znajduje najlepsze warunki do egzystencji. Czy tak naprawdę jest? Przecież w wielu przypadkach, wskutek wzrostu świadomości ekologicznej, człowiek poprawia to, co sam zniszczył lub czego dokonali inni. Przywracając czystość wody, dokonując nowych zalesień, oczyszczając ziemię, wzmacnia swoje bezpieczeństwo w przyrodzie, działa na swoją korzyść, umacnia swoje związki z naturalnym dla siebie środowiskiem.

Zagrożenia bezpieczeństwa personalnego mają dziś nie tylko podłoże materialne, tzn. związane z przyrodą, posiadanymi dobrami, użytkowymi sprzętami i urządzeniami technicznymi. Mogą one przybierać postać dążeń do reifikacji człowieka poprzez próby zawładnięcia jego świadomością i dokonania w niej takich zmian, które pozwolą tą świadomością manipulować, używać ludzi zniewolonych do realizacji partykularnych celów jednostek dominujących lub grup o charakterze mafijno-przestępczym. Przykładów takiego uprzedmiotowienia dostarczają różnego rodzaju sekty, roztaczające miraż osiągnięcia szczęścia i wyzwolenia od niedogodności świata i życia społecznego, a także zorganizowane grupy przestępcze. Przejawem takiego zniewolenia są zamachowcy samobójcy, którym towarzyszy przekonanie, że giną za słuszną sprawę, że ich czyn zostanie odpowiednio wynagrodzony. Zaś ich rodziny, omanione perspektywą religijnego transcendentnego spełnienia, uważają się za szczególnie wyróżnione, w środowisku w którym żyją.

Znając istotę filozofii bezpieczeństwa personalnego w aspekcie aksjologicznym i etymologicznym, możemy łatwiej przejść do następnego etapu rozważań, a mianowicie do filozofii bezpieczeństwa strukturalnego.

6.3 GŁÓWNE PROBLEMY FILOZOFICZNE BEZPIECZEŃSTWA STRUKTURALNEGO

Już na początku tego rozdziału (tematu) starałem się uzmysłowić, że bezpieczeństwo strukturalne odnosi się przede wszystkim do strony organizacyjnej i instytucjonalnej życia społecznego w kontekście lokalnym, regionalnym i międzynarodowym (globalnym). W procesie rozważań zasadnym jest pytanie: czy możliwe jest rozpatrywanie bezpieczeństwa strukturalnego bez uwzględnienia bezpieczeństwa personalnego? Oddzielenie w sposób zdecydowany tych dwóch przejawów bezpieczeństwa byłoby naruszeniem procedur metodologicznych. Bezpieczeństwo strukturalne ma sens tylko wtedy, kiedy służy człowiekowi obojętnie czy to w skali lokalnej, regionalnej, czy globalnej, a zatem musi zawsze być rozpatrywane i realizowane w aspekcie bezpieczeństwa personalnego, co było przedmiotem

dociekań w poprzednim temacie.

Aby przejść do dalszych rozważań filozofii bezpieczeństwa strukturalnego pod względem aksjologicznym, postaram się wyjaśnić co oznacza termin „strukturalizm”. Otóż *strukturalizm (ang.) współcześnie zajmuje się analizą struktury badanych zjawisk i jako kierunek występuje w językoznawstwie*. Stąd, w tym zagadnieniu będziemy analizować bezpieczeństwo w aspekcie jego struktury na różnych poziomach, tj. narodowym (państwowym) i międzynarodowym.

Głębsza analiza bezpieczeństwa i jego struktury w aspekcie aksjologicznym prowadzi do wniosku, że powinna ona obejmować trzy podstawowe obszary zagadnień, a mianowicie: **wyzwania i zagrożenia, podmiotową strukturę bezpieczeństwa i przedmiotową strukturę bezpieczeństwa**.

Wyzwania oznaczają trwałe tendencje w obszarze bezpieczeństwa, wymagające identyfikacji i podjęcia ściśle określonych, adekwatnych działań niemilitarnych i w niektórych przypadkach także militarnych. Wyzwania dotyczą przede wszystkim zachodzących zjawisk w danym, konkretnym obszarze takich jak: masowa migracja, terroryzm, przestępczość zorganizowana, ruchy antyglobalistyczne, rosnąca dysproporcja pomiędzy poziomem cywilizacyjnym państw Północy a Południa, zmiany klimatyczne i ich następstwa, choroby cywilizacyjne oraz konflikty na różnym tle.

Obecnie migracja z różnych przyczyn stanowi wyzwanie w skali międzynarodowej, będąca przede wszystkim efektem konfliktów militarnych lokalnych i regionalnych, jak również występujących w odległych geograficznie obszarach. Ostatnie lata pokazują, że zasadnicza część migracji odbywa się z Afryki do Europy i z Azji do Europy, a także z Europy do Ameryki. Temu sprzyjają m.in. współczesne środki komunikacji.

Zagrożenia natomiast są wypadkową takich czynników jak: wyścig zbrojeń, wzrost potęgi innych państw – nie koniecznie sąsiednich (np. Chin i Indii), postrzeganie ich jako potencjalnie agresywne. Według D. Bobrowa, *zagrożenia mogą występować w postaci zagrożenia fizycznego lub psychologicznego. Pierwsze są wywoływane przez naturę, drugie zaś są rezultatem działań człowieka. Groźniejsze z pewnością są te drugie, tj. wywoływane przez człowieka, gdyż często bywają nieprzewidywalne i bardzo tragiczne w skutkach, czego ludzkość doświadczyła w przeszłości*.

Zagrożenia stanowią również o **podmiotowym** spektrum bezpieczeństwa, ponieważ niemal zawsze mają określoną, właściwą, specyficzną treść. One zwykle podpowiadają jakimi metodami lub sposobami można przeciwdziałać zagrożeniom w konkretnych sytuacjach. W tym przypadku musi być wszechstronna, profesjonalna, obiektywna ocena sytuacji i po-

wzięte racjonalne decyzje. Konceptje zapobiegania i postępowania wobec zagrożeń mogą, a niekiedy muszą skutecznie reagować na ich symptomy, przyczyny lub konsekwencje. Przy czym konceptje są, jak wiadomo, określane przez politykę bezpieczeństwa narodowego, regionalnego lub międzynarodowego. Zależy ona od rodzaju i skali zagrożenia oraz prawdopodobnych ich następstw lub skutków.

Drugim, nie mniej ważnym spektrum bezpieczeństwa jest **przedmiotowe**. Pozwala ono, na podstawie prawdopodobnego zagrożenia, wywołanego przez naturę lub człowieka, konstruować katalog rodzajów bezpieczeństwa narodowego, regionalnego i międzynarodowego.

Badając zjawisko bezpieczeństwa i pokoju należy liczyć się ze zmianami, jakie zachodzą we współczesnym świecie, m.in. gwałtowny rozwój społeczeństwa obywatelskiego i informacyjnego, integracja i globalizacja, gwałtowny wzrost konkurencji pomiędzy narodami i państwami w skali dotychczas nie znany, umacnianie się sojuszy i ich poszerzanie, proces rozwoju demokracji i praw człowieka, wzajemne przenikanie się kultur, przestrzeganie wolności wyznań religijnych. Zatem bezpieczeństwo staje się nie tylko zjawiskiem współczesnego świata, ale też dziedziną, która wymaga zaangażowania specjalistów różnych obszarów wiedzy, aby dokonywać profesjonalnej analizy i formułować koncepcje przyszłości.

Współczesne rozumienie bezpieczeństwa zakłada jego szerokie traktowanie, daleko wykraczające poza kwestie militarne. Zakres bezpieczeństwa, podmiotowy i przestrzenny, wykazują tendencje wzrostowe. Bezpieczeństwo pod względem etymologicznym jest zarazem stanem i procesem, tzn. nie tylko stanem, jak podają niektóre źródła lub opracowania promocyjne, ale stanem i procesem jednocześnie. Przecież poczucie bezpieczeństwa jest wprost proporcjonalne do poczucia zagrożenia, a z kolei zagrożenie nie jest czymś stałym i nawet nieprzewidywalnym. Szerokie określenie bezpieczeństwa wynika z szerokiego pojmowania zagrożeń.

Teraz przejdziemy do wyjaśnienia tylko niektórych terminów i definicji, albowiem bezpieczeństwo jest pojęciem wieloznacznym. Pierwszym pojęciem etymologicznym jest zdefiniowanie go jako stanu, tj. spokoju, pewności lub poczucia pewności, wolności od zagrożeń, strachu lub ataku. Stan bezpieczeństwa może w wyniku analiz obiektywnych i subiektywnych aspektów zagrożenia, przybrać – według szwajcarskiego politologa D. Freia – następujące postacie: 1) *stan braku bezpieczeństwa wówczas gdy występuje rzeczywiście duże zagrożenie*; 2) *stan obsesji występuje wtedy, kiedy nieznaczne zagrożenie jest postrzegane jako duże*; 3) *stan fałszywego bezpieczeństwa występuje wówczas, gdy zagrożenie jest poważne, a postrzegane*

jako niewielkie; 4) stan bezpieczeństwa występuje wtedy, kiedy zagrożenie zewnętrzne jest nieznaczne, a jego postrzeganie jest prawidłowe.

Przez bezpieczeństwo należy rozumieć także proces, w którym stan bezpieczeństwa i jego struktura podlegają dynamicznym zmianom stosownie do naturalnych oddziaływań warunków bezpieczeństwa. Nie ma czegoś takiego, jak trwałe, czy też raz ustanowione lub zorganizowane bezpieczeństwo nie wymagającego zmian. Innymi słowy, bezpieczeństwo oznacza ciągłą działalność człowieka jako jednostki, społeczności lokalnej, państw i organizacji międzynarodowych (sojuszy) w tworzeniu pożądanego stanu bezpieczeństwa.

Kolejne znaczenie, to rozumienie **bezpieczeństwa strukturalnego** jako naczelnej potrzeby i wartości człowieka oraz grup społecznych, a także najważniejszego, długoterminowego celu. O tym świadczą niektóre wypowiedzi współczesnych myślicieli. Roman Kuźniar twierdzi, że *bezpieczeństwa jest pierwotną egzystencjalną potrzebą jednostek, grup społecznych, wreszcie państw. Jeden z najwybitniejszych polityków XX wieku Henry Kissinger twierdził, że bezpieczeństwo jest mniejsze, ale niepewność o wiele większa, bo istota współczesnego zagrożenia polega na tym, że jest ono niespodziewane, że uderza w ludność cywilną, że nie wiadomo jak nad nią zapanować. W innym miejscu ten sam H. Kissinger wypowiada te oto słowa: bezpieczeństwo jest fundamentem wszystkiego co czynimy. Stanisław Lempolski pisarz wizjoner twierdzi: przesadą jest mówienie, że świat wszedł w nową fazę historii, ale z pewnością wszedł w fazę wielkiego strachu ... obawiam się, że dopiero początek.*

Osobiście uważam, że w wieku XXI najwyższą wartością ludzkości na kuli ziemskiej jest bezpieczeństwo, które w swojej istocie daje stabilizację, rozwój, pewność i szczęście. Bez gwarancji tych bardzo ważnych dla współczesnego człowieka czynników, wszystko inne nie mają znaczenia.

W wielu publikacjach na temat bezpieczeństwa można m.in. spotkać stwierdzenie, że od ataku terrorystycznego na World Trade Center (USA) w dniu 11 września 2001 r. zmienił się świat. Czy rzeczywiście zmienił się świat, a może zmieniła się tylko percepcja świata. Problemy świata pozostały te same, tylko jest inne ich postrzeganie i rozumienie. Napewno zmieniły się priorytety, czyli hierarchia ważności spraw, które muszą być rozwiązane przez obecną cywilizację. Rodzi się więc kolejne filozoficzne pytanie: czy zagrożenie bezpieczeństwa rośnie czy maleje? Czy wiek XXI przyniesie światu, a w tym Europie i Polsce, więcej czy mniej spokoju ich obywatelom?

Możemy też powiedzieć, analizując filozofię bezpieczeństwa personal-

nego i strukturalnego, że bezpieczeństwo zależy od tego, co dzieje się wokół nas, tj. od środowiska zewnętrznego i wewnętrznego, z których mogą „wypływać” ewentualne zagrożenia różnego rodzaju i w różnej skali. Zależy także od nas samych, naszej czujności i naszego przygotowania zarówno teoretycznego, jak i praktycznego. Można w wielkim skrócie powiedzieć, że bezpieczeństwo obejmuje zespolenie dwóch podstawowych składników, tj. zapewnienie przetrwania i swobody rozwoju podmiotu we wszystkich obszarach. Tak należałoby poprawnie rozumieć bezpieczeństwo i jego interpretację w aspekcie aksjologicznym. Zapewnienie bezpieczeństwa, to zapewnienie trwania i przetrwania podmiotu, stanowiące warunek ciągłości rozwoju. W zakres pojęcia swobody rozwoju, w kontekście bezpieczeństwa, można włączyć także warunki ochrony i obrony wartości interesów danego podmiotu, które umożliwiają co najmniej dorównywanie danego podmiotu innym w szeroko rozumianym postępie cywilizacyjnym. Tego wymagają od nas wyzwania XXI wieku i nowe pokolenia.

Pod względem strukturalnym bezpieczeństwo dzieli się na **bezpieczeństwo narodowe (BN) i międzynarodowe (BM)**. Bezpieczeństwo narodowe z kolei dzieli się na bezpieczeństwo wewnętrzne (BW) i bezpieczeństwo zewnętrzne (BZ).

W strukturze bezpieczeństwa narodowego każdego współczesnego państwa pierwszorzędne znaczenie ma bezpieczeństwo wewnętrzne, gdyż zawiera ono takie kategorie bezpieczeństwa jak: *bezpieczeństwo polityczne, ekonomiczne, militarne, publiczne, ekologiczne, informacyjne, społeczne, kulturowe i religijne*. Są to podstawowe elementy struktury bezpieczeństwa narodowego, stanowiące podstawę racjonalnego funkcjonowania państwa w dzisiejszym mało stabilnym świecie.

Niemalą wpływ na bezpieczeństwo narodowe ma bezpieczeństwo zewnętrzne, które w strukturze zawiera takie elementy jak: *bezpieczeństwo polityczne, ekonomiczne, militarne, informacyjne, ekologiczne, kulturowe*.

Bezpieczeństwo międzynarodowe (BMN) natomiast, mające nadrzędną rolę wobec bezpieczeństwa narodowego, zawiera takie elementy jak: *systemy polityczne państw, regionalizację i globalizację, system bezpieczeństwa globalnego, instytucjonalizację, politykę zagraniczną państw*. Nie trudno zauważyć, że bezpieczeństwo międzynarodowe ma o wiele szerszy zakres znaczeniowy niż bezpieczeństwo narodowe. Bezpieczeństwo międzynarodowe nie jest tylko sumą bezpieczeństwa poszczególnych państw lub sojuszy, lecz czymś więcej. *O jego istocie stanowi zespół czynników, norm i mechanizmów międzynarodowych oraz oddziaływań, które zapewniają każdemu państwu danego systemu międzynarodowego lub regionu,*

*mniejsze lub większe poczucie pewności niezagrażonego istnienia, przetrwania i swobód rozwojowych.*³¹ To oznacza, że bezpieczeństwo międzynarodowe obejmuje swoim zasięgiem nie tylko wartość egzystencjalną pojedynczych państw, lecz także wartości wspólne, takie jak: stabilność, pokój, równowaga, współpraca w różnych dziedzinach. O ich ochronie decyduje prowadzona przez państwa polityka i strategia bezpieczeństwa oraz całość więzi i instytucji międzynarodowych. Zasadniczą treścią BMN jest eliminowanie wszelkich zagrożeń.

Bezpieczeństwo międzynarodowe można i należy traktować jako określoną sekwencję stanów, które składają się na proces społeczny w skali międzynarodowej. Mimo względnej trwałości aspiracji, potrzeb i interesów państw, ich bezpieczeństwo zewnętrzne podlega prawom ruchu systemów międzynarodowych, jako że impulsy do jego ewolucji wychodzą zarówno ze środowiska wewnętrznego, jak i międzynarodowego. Jak się okazuje system bezpieczeństwa, w obecnych warunkach musi być kompatybilny i jednolity, oparty na umowie pomiędzy suwerennymi państwami, zapewniający im bezpieczeństwo.

Po dokonaniu w miarę dostatecznego opisu bezpieczeństwa międzynarodowego, jego istoty i roli jaką spełnia we współczesnym świecie, przejdźmy do kwestii bezpieczeństwa narodowego (BN), do charakterystyki jego podstawowych elementów, zwłaszcza bezpieczeństwa wewnętrznego (BW).

W strukturze bezpieczeństwa narodowego, świadomie zostało wydzielone bezpieczeństwo wewnętrzne, jako podstawowa część całości bezpieczeństwa państwa. To bezpieczeństwo wewnętrzne, w swojej istocie, stoi na straży konstytucji, suwerenności, spokoju społecznego, bytu narodowego, wolności i niepodległości oraz praw człowieka. Czyli bezpieczeństwo wewnętrzne zapewnia trwanie, przetrwanie i rozwój jednostki, grup społecznych i państwa w jego granicach.

Podczas rozpatrywania bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i wyłaniania podstawowych elementów (kategorii) należy zawsze brać pod uwagę wyzwania i zagrożenia na danym etapie rozwoju oraz kryteria wartościowania. Ponadto, należy uwzględniać fakt, że podmiotem bezpieczeństwa jest człowiek wraz z jego wartościami, traktowany jako jednostka społeczna, a także określona zbiorowość społeczna o różnym charakterze więzi i uwarunkowaniach organizacyjnych. Te więzi dotyczą przede wszystkim człowieka, jako jednostki ludzkiej, mającej właściwych

31 W. Pokruszuński, Uwarunkowania bezpieczeństwa międzynarodowego. WSP 2006, s.13.

sobie wartości i wymagającej stosownej obrony i ochrony, jako grupy ludzi o różnej skali wielkości, poczynając od rodziny, a kończąc na społeczności międzynarodowej (gmina, powiat, województwo, państwo, grupa państw lub sojusz). Procesy rozwoju wskazują, że najdoskonalszą instytucją zapewniającą potrzeby jednostki w zakresie bezpieczeństwa jest państwo ze wszystkimi jego atrybutami w układzie międzynarodowym.

6.4 WYBRANE GŁÓWNE IDEE WSPÓŁCZESNEGO BEZPIECZEŃSTWA

Co oznacza **idea**? Idea ma różne znaczenie filozoficzne w zależności od kierunku filozoficznego rozumowania, niezmienny, doskonały byt duchowy. W naszym przypadku będziemy rozumieli jako: wyobrażenie, pojęcie, koncepcja, pogląd ...

Postaramy się najpierw wyłonić współczesne idee(koncepcje) współczesnego bezpieczeństwa, a następnie opiszemy każdego z nich. Do takich można zaliczyć: *walkę o trwały i sprawiedliwy pokój, porządek społeczny, rozbrojenie, tolerancja, prawa człowieka.*

6.4.1 WALKA O TRWAŁY I SPRAWIEDLIWY POKÓJ

Warunkiem pokoju we współczesnym świecie jest przede wszystkim porządek społeczny oparty na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności. Warunkiem lepszego bytu społecznego jest rozwój podporządkowany osobie ludzkiej, służący każdemu człowiekowi i całemu społeczeństwu. Rozwój jest ważnym warunkiem pokoju, albowiem zbyt duże nierówności ekonomiczne, społeczne czy nawet kulturowe prowadzą do napięć i niezgody w różnej skali. Wielka różnica w poziomie życia pomiędzy krajami bogatymi, a krajami biednymi nie sprzyja procesowi pokojowemu. *Jan Paweł II, prosząc o pokój zwracał się do ludzi wszystkich nacji i wyznań. Dalej mówił: wojny mogą zostać wszczęte przez nielicznych, by zaś osiągnąć pokój, potrzebna jest solidarność i współdziałanie wszystkich – pokój wymaga wysiłku wszystkich, by budować takie ludzkie warunki życia, które uczyniłyby możliwą prawdziwą harmonię.*³² W urzeczywistnieniu zgody między ludźmi i narodami nie wystarczą słowa i deklaracje, lecz świadectwo w postaci konkretnych czynów na rzecz pokoju.

32 Orędzie Jana Pawła II z okazji spotkania na Górze Hiei w Japonii, 3 i 4 VIII 1987 rok.

6.4.2 PORZĄDEK SPOŁECZNY I MIĘDZYNARODOWY

Budowanie nowego porządku światowego powinno, według Jana XXIII, opierać się na kilku elementach podstawowych, a mianowicie:

- państwa i narody powinny zawrócić z drogi zbrojeń, prowadzi ona bowiem nieuchronnie do katastrofy w skali światowej;

- zakaz użycia broni jądrowej i równoczesne oraz równomierne rozbrojenie, konflikty rozwiązywać nie siłą zbrojną, lecz w drodze układów i porozumień; wymaga to wychowania społeczeństw i elit politycznych;

- pokój jest dobrem wspólnym społeczności międzynarodowej, przekracza to możliwości jednego państwa, wymaga budowy nowoczesnej struktury międzynarodowego systemu bezpieczeństwa;

- powołanie władzy międzynarodowej, demokratycznie wybranej przez wszystkie państwa, wyposażonej w odpowiednie kompetencje i środki pozwalające rozstrzygać konflikty międzynarodowe niezależnie od interesów wielkich mocarstw; władza ta miałaby wspierać państwa w realizacji owego dobra wspólnego, szanując równoprawność i suwerenność poszczególnych państw;

- likwidacja ogromnych dysproporcji w rozwoju gospodarczym współczesnego świata, kraje biedne zdane są na pomoc krajów bogatych, te zaś często naruszają ich równoprawną suwerenność;

- konieczność poszanowania godności każdego człowieka oraz jego praw, zaś najbardziej podstawowym prawem człowieka jest prawo do życia i rozwoju;

- porządek społeczny oparty na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności jest jednym z ważnych warunków zachowania pokoju.

6.4.3 ROZBROJENIE W WALCE O POKÓJ I BEZPIECZEŃSTWO

Zaprzeczeniem walki o pokój jest wyścig zbrojeń i nielegalny lub legalny handel bronią. Wiemy, że najczęściej dzisiaj trafia broń do organizacji terrorystycznych i tych państw, które chcą narzucić swoją przewagę militarną nad innymi. Zjawiska takie są dowodem, że nie ma sprawiedliwości na świecie. *Nie możemy mówić o szczerości tych, twierdził Jan Paweł II, którzy składają płomienne deklaracje na rzecz pokoju, gromadząc jednocześnie w swoich zasobach zbrojeniowych coraz potężniejszą broń.* Z obserwacji sytuacji na świecie może zrodzić się pogląd, że wiele konfliktów i napięć jest sztucznie wznieczanych przez ludzi, którzy nie ponoszą za nie kosztów,

lecz czerpią ogromne zyski.

Ojciec Święty zauważa niebezpieczne sytuacje w wielu krajach, gdzie środki, które powinny być przeznaczone na rozwój gospodarczy, pochłaniane są przez przemysł zbrojeniowy. Kraje lepiej rozwinięte i bogatsze dostarczają broni krajom biednym i słabiej rozwiniętym. Świat jest pełen podziałów i barier, dla ludzi często nie do przebycia, gdy w tym czasie handel bronią nie ma właściwie żadnych ograniczeń, potrafi pokonywać największe bariery. Jest to sprzeczne z zasadą i prawem człowieka do jego rozwoju. Postęp, który powinien przyczyniać się do rozwoju i dobrobytu, staje się narzędziem zniszczenia i przyczyną nędzy i życiowych tragedii wielu ludzi. Dzieje się tak wtedy, kiedy podstawowe wartości zostają zagrożone i kiedy postęp staje się celem samym w sobie. A przecież postępu nie można mierzyć tylko rozwojem nauki i techniki, lecz także, a może przede wszystkim rozwojem moralnym, kulturowym i duchowym ludzkości.

6.4.4 TOLERANCJA WIELOKULTUROWOŚCI

Jednym z ważnych zagrożeń dla bezpieczeństwa i pokoju we współczesnym świecie jest nieumiejętność współżycia z odmiennymi kulturowo ludźmi (imigrantami), powodowany często uprzedzeniami i lękiem przed ich odmiennością. Mówiło tym Jan Paweł II przemawiając do Zgromadzenia Ogólnego ONZ 5. października 1995 r. *Lęk przed „odmiennością”, wzmocniony przez resentymenty natury historycznej i celowo podsycany przez osobników pozbawionych skrupułów, może doprowadzić nawet do negacji człowieczeństwa „innego”, na skutek czego ludzie zostają wciągnięci w wir przemocy, która nie oszczędza nikogo, nawet dzieci. (...) A przecież jeśli spróbujemy spojrzeć obiektywnie na rzeczywistość, możemy dostrzec, że mimo wszelkich różnic dzielących ludzi i narody istnieje między nimi pewna podstawowa wspólnota, jako że różne kultury nie są w istocie niczym innym jak różnymi sposobami odpowiedzi na pytanie o sens istnienia człowieka. Właśnie tutaj możemy znaleźć uzasadnienie dla szacunku, jaki należy się każdej kulturze i każdemu narodowi.* Tu Papież dotyka potrzeby budowania pokoju na podstawie tolerancji i poszanowania godności każdego człowieka i różnic religijnych. Wyzwania XXI wieku wzywają do dialogu, do ludzkiego sumienia, do ochrony i obrony praw człowieka na wszystkich kontynentach i do uznania różnic wyznaniowych.

6.4.5 PRAWA CZŁOWIEKA

Oprócz wielu zagrożeń dla bezpieczeństwa i pokoju we współczesnym świecie dostrzegamy również zagrożenie dla praw człowieka. Dziś w wielu krajach, zwłaszcza totalitarnych, przestrzeganie praw człowieka kończy się tylko na papierze lub w słowach. Ale są też elementy pozytywne w tej kwasji. Zaliczyć do nich można: świadomość własnej godności u wielu ludzi, troskę o poszanowanie praw ludzkich, wpływ Deklaracji Praw Człowieka na *rzeczywistość społeczną, coraz pełniejsze zrozumienie, iż dobro, do którego wszyscy dążymy jest osiągalne tylko pod warunkiem zaangażowania wszystkich, coraz większą troskę o pokój i towarzysząca jej świadomość, że jest on niepodzielny. Zmiany, jakie dostrzegamy, pozwalają wierzyć w możliwość realizacji koncepcji pokoju, wychowania społeczeństw do życia w pokoju.*

6.4.6 ŻYCIE W ŚWIECIE GLOBALNYM

Globalizacja jako zjawisko nie jest tworem ani XX wieku, ani trzeciego tysiąclecia. Początki globalizacji możemy łatwo zauważyć w XVI i XVII wiekach, z chwilą pojawienia się komunikacji. Obecnie globalizacja staje się obiektywną rzeczywistością we współczesnym świecie, a dla społeczeństw i narodów pozostaje dylemat, jak żyć w świecie globalizacji?

Czy można jednoznacznie zdefiniować globalizację? Oczywiście, że nie jest to możliwe, ponieważ jest ona zjawiskiem wielowymiarowym i wieloprocessowym. Stanowi ona bowiem nie tylko wszechogarniający obszar ekonomiczny, ale także ważne zjawisko polityczno-społeczne i kulturowe.

Obecnie występująca identyfikacja globalizacji odnosi się głównie do istotnych przeobrażeń, jakie w ostatnich dekadach miały miejsce w świecie, zwłaszcza w obszarze informacji, komunikacji i transportu oraz permanentnie i dynamicznie rozwijających się powiązań : organizacyjnych, strukturalnych, politycznych, ekonomicznych, ekologicznych, kulturowych. Te wymienione związki obejmują swoim zasięgiem relacje między państwowe i międzyregionalne. Zatem świat globalny, jeśli tak można nazwać, stoi przed nowym wyzwaniem, jak w tym świecie kształtować bezpieczeństwo?

Uważam, że próba odpowiedzi na tak postawione pytanie z punktu widzenia filozofii społecznej może być przydatna koncepcja uwzględniająca w swej treści zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje społecz-

ne procesów globalizacyjnych. Chodzi głównie o to, jakie zmiany w jednostkowych i społecznych sposobach myślenia, wizjach człowieka i jego potrzebach, oczekiwaniach, pragnieniach w poczuciu bezpieczeństwa. Niektórzy współcześni myśliciele wskazują na coraz większe możliwości umysłu ludzkiego w zakresie poznawania i wprowadzania w życie doskonalszych projektów i rozwiązań w różnych obszarach. Zwolennicy globalizacji kreślą jasną i przejrzystą na wskroś wizję społeczeństwa i świata obfitującego w coraz doskonalsze formy organizacji społecznych i innowacji technologicznych, co skutecznie eliminuje dotychczasowe zacofanie, ignorancję, niewiedzę, stereotypy, i wzajemne uprzedzenia. Oni także akcentują pozytywny wpływ na człowieka i społeczeństwa atrybutów globalizacji – wolności i mobilności, a także swobody i nieskrępowanych wzajemnych kontaktów w różnych relacjach i odniesieniach. W moim przekonaniu, wszystkie te relacje i atrybuty globalizacji pozytywnie wpływają na wzrost poczucia bezpieczeństwa personalnego wśród członków współczesnych społeczeństw. Niemalże korzyści z globalizacji płyną z międzynarodowej koordynacji badań naukowych w zakresie: kontroli i zwalczania chorób, poprawy jakości i prolongaty życia ludzkiego, podniesienia na wyższy poziom warunków bytowych, edukacji, działań proekologicznych, lepsze zarządzanie planetą i kosmosem. Ale tu muszę mocno podkreślić, że model ekonomiczny w sferze globalizacji zdecydowanie sprzyja ludziom wykształconym, dynamicznym, zaradnym, potrafiącym podejmować racjonalne decyzje lub nawet ryzyko. Wielką rolę odgrywają tu rządy profesjonalnej efektywne, dla których konkurencja wolnorynkowa nie stanowi wielkiego problemu. Przeciwnie, rządy nieprofesjonalne (partyjne) mogą w tej rzeczywistości doprowadzić do bankructwa lub upadku państwa, co już obserwujemy i nie tylko w Europie.

Reprezentanci opcji pesymistycznej wobec globalizacji prezentują ją jako uniwersalizację kapitalistycznych stosunków społecznych, jako wyraz potęgi kapitału, jako hegemonizm wielkich korporacji ponadnarodowych, albo postindustrialną kolonizację, gdyż jest wysoce rozwiniętym technologicznym kapitalizmem.

Pośród wielu zagrożeń jakie wiążą się z globalizacją, szczególnie mocno artykułuje się te, które negatywnie oddziałują na stan świadomości, poczucie bezpieczeństwa oraz jakość życia jednostki i społecznego. Mówi się także, że konsekwencje społeczne procesów globalizacyjnych nie są jednakowe dla wszystkich. Świat już obecnie dzieli się na bogatych i biednych. *To znaczy na tych, dla których świat się skurczył w czasie i przestrzeni i na tych, którzy nie mają nic do stracenia z wyjątkiem swych złudzeń, istnienia.*

Co jeszcze znamienne, ów globalny podział na tych, którzy są lepiej i tych, którzy są gorzej sytuowani dotyczy także państw najzamożniejszych. Wymienione zagrożenia wpisywane są zazwyczaj w szerszy kontekst kryzysu cywilizacyjnego i kulturowego, który towarzyszy zachodnim społeczeństwom od początku stulecia, a ostatnio nabrał charakteru globalnego.³³

*Poszukując przyczyn problemów psychicznych człowieka ery globalizacji, najczęściej wskazuje się na dezintegrację jego psychiki, jej zagubioną jedność, coraz niższe poczucie własnego bezpieczeństwa. Utracona jedność poznania, przeżycia i działania manifestuje się najpełniej w tym, iż większość współczesnych ludzi co innego bowiem myśli, co innego mówi i co innego robi, jest więc niespójna wewnętrznie. Dezintegracji ulega także świat rzeczy i świat wartości; są to bowiem już od dawna dwa odrębne światy, przyczym ten pierwszy coraz wyraźniej dominuje nad drugim.*³⁴

Ważną rolę w erze globalizacji może, moim zdaniem, odegrać koncepcja pod nazwą „ekologicznego społeczeństwa nowej jakości”. Jej zwolennicy twierdzą: jedyną w pełni wykrystalizowaną, alternatywną koncepcją rozwojową jest obecnie koncepcja ekorozwoju oznaczająca rozwój zapewniający przetrwanie, bezpieczny dla środowiska naturalnego oraz sprawiedliwy. Jest to koncepcja uwzględniająca podstawowe czynniki rozwoju, czyli czynniki społeczny, gospodarczy, ekologiczny, przestrzenny i kulturowy. W pełni spełnia ona postulaty racjonalnego budowania przyszłości wspartego doświadczeniami własnymi i obcymi, chociaż w ten sposób opisana własna droga rozwoju nie została zaakceptowana przez rząd RP.

33 J. Stacewicz, *Cywilizacyjno-kulturowy wymiar globalizacji*, ... Warszawa 1998, s.123.

34 *Ibidem*, s. 128, 130.

ZAKOŃCZENIE

Przedstawione w sześciu rozdziałach (wykładach) wybrane idee filozofii wojny, pokoju i bezpieczeństwa z ukłonem na sferę bezpieczeństwa, nie wyczerpują całego bogactwa liczącej około dwadzieścia siedem wieków myśli polemologicznej i irenologicznej, cennej bazy dla skromnego opracowania pt. Filozoficzne aspekty bezpieczeństwa. Nie ukazują one, na przykład tych materiałów, które w przekonaniu autora mają już raczej charakter historyczny a nie naukowy, a także tych koncepcji, które mają bardzo małe znaczenie dla poznania procesów bezpieczeństwa. Ponadto, autor stawiał wyraźny cel: zapoznanie studentów z przeszłością filozofii wojny, pokoju i bezpieczeństwa od starożytności poczynając, a na współczesności kończąc. Znajomość teorii uniwersalnych może być pomocna w rozumieniu zjawisk zachodzących we współczesnym świecie, w świecie niepokoju, wyzwań i zagrożeń oraz nieprzewidywalności.

Koncepcje ówczesnych myślicieli - filozofów, w podejściu do problemów bezpieczeństwa były ujmowane w sposób holistyczny, w powiązaniu z innymi dziedzinami i wartościami indywidualnymi oraz społecznymi, takimi jak: prawda, szczęście, dobrobyt, wolność, sprawiedliwość, miłość, pokój. Te oto wartości uznawane przez wielu filozofów są aktualne, a niektóre z nich mają zwielokrotnioną moc, gdyż zmieniły się percepcje zjawisk we współczesnym świecie, zmieniły się kategorie zagrożeń i ich skala w czasie i przestrzeni.

Chciałbym na zakończenie, przedstawiając Czytelnikowi (Studentowi) powyższe przemyślenia i pozostawiając mu możliwość dokonania własnych ocen wyrazić nadzieję, iż znajomość przedstawionych w tej pracy filozoficznych aspektów bezpieczeństwa, wojny i pokoju przyczynić się może do lepszego poznania tych zjawisk, utrwalania pokoju i bezpieczeństwa narodów i państw. Tego najbardziej potrzebuje trzecie tysiąclecie.

I jeszcze jedno, bardzo ważne wydarzenie podczas pisania książki, a mianowicie – okazywana mi pomoc w gromadzeniu materiałów z zakresu przedmiotu i ostatecznym, merytorycznym redagowaniu tekstu przez Panią mgr Sylwię Tarczyńską-Nosal, za co tą drogą serdecznie dziękuję.

ZAŁĄCZNIK (pytania kontrolne)

DO ROZDZIAŁU PIERWSZEGO:

1. Czym jest filozofia bezpieczeństwa?
2. Czy filozofia jest dyscypliną naukową i dlaczego?
3. Jakie znasz zasadnicze koncepcje filozoficzne?
4. Jakie są dwa wartościowane zjawiska w filozofii bezpieczeństwa?
5. Jaka jest ranga bezpieczeństwa w filozofii?
6. Dlaczego w filozofii jest ważna znajomość jej historii?
7. Co jest najwyższą wartością ludzkości w XXI wieku?
8. Jakie jest miejsce bezpieczeństwa wśród wartości uniwersalnych?
9. Jaka jest filozoficzna definicja bezpieczeństwa?
10. Jakie znasz filozoficzne funkcje bezpieczeństwa?

DO ROZDZIAŁU DRUGIEGO:

1. W jakich kategoriach w starożytności rozpatrywano bezpieczeństwo?
2. Jakie znasz filozoficzne myśli Heraklita z Efezu i Hippiasza z Elidy?
3. Jakie znasz filozoficzne myśli Platona o bezpieczeństwie?
4. Co mówił Platon o przyczynach wojen?
5. Podaj główne myśli Arystotelesa o bezpieczeństwie.
6. Jakie myśli Arystotelesa mają związek z dniem dzisiejszym?
7. Jakie znasz myśli filozoficzne św. A. Augustyna w sprawach wojen?
8. Co mówił św. Augustyn o pokoju?
9. Jak św. Augustyn definiuje pokój?
10. Co mówił św. Augustyn o pokoju powszechnym?

DO ROZDZIAŁU TRZECIEGO:

1. W jakim przedziale czasowym występuje filozofia średniowiecza?
2. Co św. Tomasz z Akwinu mówił o wojnach sprawiedliwych?
3. Co św. Tomasz mówi o państwie jako dziele Stwórcy?
4. Co św. Tomasz mówi o rządzeniu i obowiązkach rządzącego?
5. Jakie ma znaczenie średniowieczna filozofia dla dziejów świata?
6. Czy filozoficzne myśli czołowych filozofów średniowiecza mają dzisiaj swoje odzwierciedlenie w bezpieczeństwie, wojnie i pokoju?
7. Jakich znasz filozofów -myślicieli polskich okresu średniowiecza?

DO ROZDZIAŁU CZWARTEGO:

1. Co jest szczególną cechą wieku renesansu?

2. Co było treścią myśli filozofa B. Spinozy?
3. Co wiesz o teorii i koncepcji J. Locke'a?
4. Jakie znasz myśli filozofa D. Hume'a?
5. Co mówił D. Hume o człowieku?
6. Jakich znasz filozofów Oświecenia francuskiego?
7. Czego dokonał Diderot?
8. Jakich znasz filozofów Oświecenia polskiego?
9. Jakie zasługi ma S. Leszczyński?
10. Co wiesz o teorii H. Kołłątaja?
11. Jakie znasz reformy S. Staszica?
12. Co mówił H. Stroynowski o prawie natury?

DO ROZDZIAŁU PIĄTEGO:

1. Jakie znasz nurty filozofii współczesnej?
2. O istnieniu jakich cywilizacji pisał S. Huntington?
3. Na czym polegał pacyfizm w sprawie bezpieczeństwa?
4. Co mówił Jan Paweł II na temat pacyfizmu?
5. Co było źródłem antagonizmów do 1989 r.?
6. Co mówił Jan Paweł II na temat stosunków międzynarodowych?
7. Na czym polegała filozofia systemów totalitarnych?
8. Co mówił Benedykt XVI na temat pokoju?
9. Do czego prowadzą antagonizmy klasowe?
10. Na czym polegała marksistowska koncepcja wojny?

DO ROZDZIAŁU SZÓSTEGO:

1. Czym zajmuje się filozofia bezpieczeństwa personalnego?
2. Główne problemy filozofii bezpieczeństwa strukturalnego.
3. Jaka jest teoria T. Hobbesa o źródłach zagrożeń człowieka?
4. Jakie są zagrożenia człowieka w XXI wieku?
5. Na czym polega filozofia I. Kanta w sferze bezpieczeństwa?

BIBLIOGRAFIA

1. Arystoteles, *Polityka*. Warszawa 1964.
2. Benedykt XVI, *Caritatis in veritate*, n. 71.
3. Centesimus omnium, n. 18.
4. Diderot D., *Wybór pism filozoficznych*. Warszawa 1953.
5. Gilson E., *Tomizm. Wprowadzenie do filozofii św. Tomasza*. Warszawa 1960.
6. Jan Paweł II, *Pokój dar Boga powierzony ludziom*, ŚDP 1982.
7. Kant J., *Uzasadnienie metafizyki moralności*. Wrocław 1984.
8. Kołłątaj H., *Porządek fizyczny – moralny*. Warszawa 1955.
9. Kołodziejczyk K., *Filozofia bezpieczeństwa*. Wrocław 2010.
10. Liebel K., *Terroryzm. Anatomia zjawiska*. Warszawa 2006.
11. Locke J., *Rozważania dotyczące rozumu ludzkiego*. Kraków 1995.
12. Marks K., Engels F., *Manifest komunistyczny*, Power Pres 2000.
13. Marks K., Engels F., *Dzieła wybrane*, t. 2. Warszawa 1949.
14. Pokruszyński W., *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego*. WSP, Szczytno 2008.
15. Pokruszyński W., *Współczesne bezpieczeństwo narodowe*. WSGE, Józefów 2009.
16. Pokruszyński W., *Teoretyczne aspekty bezpieczeństwa*. WSGE, Józefów 2010.
17. Platon, *Państwo z dodatkiem siedmiu ksiąg*, t. 1 i 2. Warszawa 1958.
18. Rosa R., *Filozofia bezpieczeństwa*. AON, Warszawa 1994.
19. Rosa R., *Filozofia Bezpieczeństwa*. Bellona, Warszawa 1995.
20. Rosa R., Lipińska – Rzeszutek M., Kubiak M., *Filozofia bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego*. A P. Siedlce 2007.
21. Semyd J., *Bezpieczeństwo jako wartość*. Kraków 2000.
22. Staszic S., *Pisma filozoficzne i społeczne*. Warszawa 1954.
23. Stacewicz J., *Cywilizacyjno-kulturowy wymiar globalizacji oraz transformacji*. Warszawa 1998.
24. Świniarski J., *Filozoficzne podstawy edukacji dla bezpieczeństwa*. Warszawa 1999.
25. Tatarakiewicz W., *Historia filozofii*, t.2 . Warszawa 1968.
26. Tishner J., *Kurs elementarny filozofii-antropologia*. Kraków 1981.
27. Tomasz z Akwinu, *Dwa traktaty*. Londyn 1949.

